

Η φοινικική ανθρωπωνυμία της αρχαίας Κύπρου

Άννα Παναγιώτου-Τριανταφυλλοπούλου*

0. Γενικά. Στην παρούσα μελέτη περιγράφεται η φοινικική ανθρωπωνυμία της Κύπρου κατά την Α' χιλιετία π.Χ., με στόχο την επισήμανση των χαρακτηριστικών της. Τα ανθρωπωνύμια εξετάζονται σε επίπεδο σημασιακό κυρίως.

Η φοινικική όπως και η ελληνική διαλεκτική ανθρωπωνυμία της Κύπρου αναπτύχθηκε σε συγκεκριμένο ιστορικό και θεσμικό πλαίσιο, τα επί μέρους βασίλεια, μέσα στα οποία η ανθρωπωνυμία κάθε φύλου όπως και η γλώσσα γενικότερα, εξελίχθηκε εν πολλοίς χωρίς ώσμωση. Όταν οι ιστορικές συνθήκες άλλαξαν, δηλαδή μετά την κατάλυση των βασιλείων στα τέλη του Δ' αι. π.Χ., η ανθρωπωνυμία της Κύπρου άλλαξε αισθητά σε όλες τις γλωσσικές κοινότητες (Panayotou 2006: 73).

Η έρευνα βασίστηκε στις ιστορικές πηγές κάθε είδους, κυρίως στα επιγραφικά κείμενα από την Κύπρο ή από άλλες περιοχές οι οποίες αναφέρονται σε άτομα από τη νήσο, καθώς και στις κυπριακές νομισματικές πηγές της περιόδου, δύο από τους τομείς στους οποίους η έρευνα της τιμωμένης δρος Ινούς Μιχαηλίδου-Νικολάου υπήρξε και παραμένει, εδώ και σχεδόν μία πεντηκονταετία, καθοριστική στον διεθνή επιστημονικό χώρο.

1. Η ελληνική ανθρωπωνυμία. Σε σχέση με τη σύγχρονή της ελληνική ανθρωπωνυμία της Κύπρου η φοινικική παρουσιάζει, πέρα από τις αυτονόητες δομικές διαφορές στη μορφολογία των ανθρωπωνυμίων, σημαντικές σημασιακές διαφορές. Για λόγους ευχερέστερης σύγκρισης παρατίθενται συνοπτικά τα κυριότερα χαρακτηριστικά της ελληνικής ανθρωπωνυμίας. Από μορφολογικής απόψεως τα ελληνικά, δηλαδή τα διαλεκτικά ονόματα της αρχαϊκής, κλασικής και πρώιμης ελληνιστικής εποχής διακρίνονται σε τρεις βασικές κατηγορίες: **α)** Στα σύνθετα ανθρωπωνύμια, τα οποία σε γενικές γραμμές εκφράζουν ευχή για

*Επιθυμώ να ευχαριστήσω και από τη θέση αυτή τους συναδέλφους του Πανεπιστημίου Κύπρου Καθηγ. Δ. Μιχαηλίδη, Θ. Μαυρογιάννη και Μ. Καντηρέα για την πρόσκληση να μετάσχω στο συνέδριο προς τιμήν της κ. Ι. Μιχαηλίδου-Νικολάου, με την οποία με συνδέει μακροχρόνια συνεργασία και εκτίμηση.

Οι συνήθεις επιγραφικές συμβάσεις χρησιμοποιούνται για τις αποκαταστάσεις ή τη χρονολόγηση. Οι αριθμοί με μαύρα στοιχεία παραπέμπουν στο Επιγραφικό παράρτημα. Οι αριθμοί μετά από άνω και κάτω τελεία παραπέμπουν σε σελίδες. Για ευνόητους λόγους η βιβλιογραφία περιορίστηκε κυρίως στα συντάγματα επιγραφών, όπου μπορεί να βρει κανείς τις προηγούμενες δημοσιεύσεις. Τα επώνυμα της συγγραφέως Μ.-G. Guzzo Amadasí αναφέρονται με αυτή τη σειρά στο *Kition* III, αντίστροφα σε άλλες δημοσιεύσεις. Εδώ ακολουθήθηκε η σειρά εκάστης δημοσίευσης.

τις αρετές ή μια προβολή των χαρακτηριστικών που θα ήθελε ο ονοματοθέτης να έχει το τέκνο του στο μέλλον, είτε εκφράζουν με μερική ή πλήρη ομωνυμία τη συγγένεια, τη γενεά. β) Στα συντετμημένα ανθρωπωνύμια, με υποκοριστική κατά το μάλλον ή ήττον χροιά, τα οποία προέρχονται από την προηγούμενη κατηγορία· τα συντετμημένα ανθρωπωνύμια επίσης είναι δυνατόν να εκφράζουν δια της χρήσεως ορισμένων επιθημάτων τη συγγένεια. γ) Στα ονόματα τα οποία είναι παράγωγα ζωννυμίων, φυτωνυμίων, ή εθωννυμίων, ή δηλώνουν χαρακτηριστικά του προσώπου, του σώματος ή ακόμη και του χαρακτήρα του φέροντος, πραγματικά ή προβαλλόμενα στο μέλλον ως ευχές και προσδοκίες. Από σημασιακής απόψεως τα σύνθετα ανθρωπωνύμια της ελληνικής ομαδοποιούνται στις εξής συνηθέστερες κατηγορίες: Δηλωτικά κοινωνικών αρετών, κοινωνικών χαρακτηριστικών και καταξίωσης εντός της κοινωνίας, δηλωτικά του δημοσίου βίου και των θεσμών, της προσδοκίας για υγεία (ή την αποκατάστασή της) και επιβίωση, ονόματα που έχουν σχέση με το ιστορικό γίνεσθαι της Κύπρου, δηλωτικά της ταυτότητας των Ελλήνων της Κύπρου και της (αποκλειστικής) σύνδεσής τους με αυτήν. Τα σύνθετα θεοφόρα ονόματα με την εξαίρεση εκείνων με πρώτο ή δεύτερο συνθετικό τον όρο 'θεός' είναι σπάνια. Η πολύ περιορισμένη χρήση θεοφόρων ονομάτων από τον ελληνικό πληθυσμό της Κύπρου μέχρι το τέλος του Δ' αι. π.Χ. αποτελεί μία από τις μεγαλύτερες διαφορές της ελληνικής με τη σύγχρονή της φοινικική ανθρωπωνυμία, η οποία, όπως θα δούμε, αποτελείται στη συντριπτική της πλειονοψηφία από θεοφόρα σύνθετα ή παράγωγά τους. Τα πατρωνυμικά επίθετα με την κατάληξη -ίδας αποτελούν γνωστή και στην Κύπρο κατηγορία μέχρι τα τέλη του Δ' αι. π.Χ. και αποτελούν ένα ακόμα παραδοσιακό στοιχείο της τοπικής ανθρωπωνυμίας. Όπως προελέχθη, τα συντετμημένα ονόματα εξέφραζαν σε αρκετές περιπτώσεις την οικογενειακή σχέση και συνέχεια. Η σημασία της διατήρησης της οικογενειακής παράδοσης στα ονόματα μιας οικογενείας μοιάζει μεγάλη, αν κρίνουμε από τη συχνότητα μερικής ή πλήρους ομωνυμίας μεταξύ πρώτης και δεύτερης γενεάς όλων των κοινωνικών στρωμάτων.

Διαφορετικές επίσης είναι και οι άλλες πολιτισμικές παράμετροι που συνδέονται με ή εκφράζονται διά των ανθρωπωνυμίων, η διατήρηση και η προβολή της οικογενειακής παράδοσης π.χ., για την οποία αμφότερα τα συστήματα δείχνουν ιδιαίτερη προσοχή μεν, εκφράζεται όμως διαφορετικά σε κάθε σύνολο.

Όλα σχεδόν τα τυπικά κυπριακά ονόματα θα εγκαταλειφθούν σταδιακά από τον Γ' αι. π.Χ. και εξής, δηλαδή μετά την ενσωμάτωση της Κύπρου στο βασίλειο των Πτολεμαίων και τη διάδοση της Κοινής· ορισμένα από αυτά τα ονόματα ήσαν συνδεδεμένα με την κυπριακή διάλεκτο φωνολογικώς, και μορφολογικώς, με τα ιστορικά και κοινωνικά συμφραζόμενα της νήσου σημασιακώς και πραγματολογικώς. Με τη διάδοση της Κοινής υποχώρησε και αυτό το εξ ορισμού γλωσσικό οχυρό κάθε τοπικής παράδοσης, η ανθρωπωνυμία.

2. Οι Φοίνικες στην Κύπρο. Η εγκατάσταση Φοινίκων στην Κύπρο χρονολογείται συνήθως στον Θ' αι. π.Χ. (Moscati 1968: 103–110· Bunnens 1979: 348–358· Gjerstad 1979: 233· Michaelidou-Nicolaou 1987· Iacovou 2006: 39–40, 49–51). Η σημαντικότερη φοινικική εγκατάσταση, ένα έμποριον πιθανώς, ιδρύθηκε στις αρχές του Η' αι. και επεξετάθη σταδιακά στο προϋπάρχον ως πόλη Κίτιον (Nicolaou 1976: 310–315· Hadjisavvas 2007: 187–188). Ορισμένα ενεπίγραφα (όπως και ανεπίγραφα) αντικείμενα παλαιότερα της χρονολογίας μόνιμης εγκαταστάσεως των Φοινίκων είναι προφανώς εισηγμένα· ιδιαιτέρως το ενεπίγραφο αγγείο του ΙΑ' αι. π.Χ., αγνώστου ακριβούς προελεύσεως (1). Τα παλαιότερα μη εισηγμένα φοινικικά

κείμενα της Κύπρου χρονολογούνται στον Θ' αι. π.Χ. (Peckham 1968a: 13–23, πρβλ. Bunnens 1979: 328), η παλαιότερη φοινικική επιγραφή από την Κύπρο που υποδεικνύει εγκατάσταση είναι μία επιτύμβια επιγραφή με αρές (2), ενώ η παλαιότερη φοινικική επιγραφή του Κιτίου είναι αναθηματική, χρονολογούμενη περί το 800 π.Χ. (3).

2.0. Γλώσσα, γραφή και βασιλεία στην Κύπρο. Όπως αλλού στον ελληνόφωνο κόσμο, κατά την αρχαϊκή και εν μέρει την κλασική εποχή, η πολιτική αυτοτέλεια στην Κύπρο, χαρακτηριζόταν από διαφορές στη γραφή και κατά περίπτωση στο τοπικό ιδίωμα μεταξύ των ελληνοφώνων βασιλείων (Panayotou 2008). Η συντριπτική πλειονοψηφία των φοινικικών επιγραφών προέρχεται από το βασίλειο του Κιτίου και από τις περιοχές υπό τον έλεγχό του (κυρίως το Ιδάλιον και την Ταμασσό), σε μικρότερο βαθμό από το βασίλειο της Λαπήθου, σπανιότερα από άλλες περιοχές της νήσου. Αντίθετα από αυτό που υποστηρίζεται από πολλούς έγκριτους ειδικούς (Rouilloux 1976: 237· Seibert 1976: 5–9· Yon 1987: 373 [ειδικά για το Κίτιον], Hermay 1987: 388· Maier 1994: 305· Mehl 1996: 381–382 μεταξύ άλλων) οι γλωσσικές επαφές μεταξύ ομάδων διαφορετικών γλωσσών σε διαφορετικά βασίλεια, μοιάζουν, απ' όσο μπορούμε να κρίνουμε από τα κείμενα, ανύπαρκτες κατά την αρχαϊκή εποχή και πολύ περιορισμένες εφεξής. Τα άνευ αμφιβολίας *δίγλωσσα* (στην κυπριακή ελληνική και στη φοινικική) και *δίγγραφα* (αντιστοίχως συλλαβικά και αλφαβητικά) επιγραφικά κείμενα από την Κύπρο μέχρι την κατάλυση των βασιλείων στα τέλη του Δ' αι. π.Χ. είναι ελάχιστα και προέρχονται συνήθως από βασιλεία όπως το Ιδάλιον (4) και η Ταμασσός (5, 6), τα οποία τον Ε' και τον Δ' αι. π.Χ. αντιστοίχως περιήλθαν υπό την κυριαρχία του Κιτίου. Όπως είναι γνωστό, το βασίλειο του Ιδαλίου καταλύθηκε και προσαρτήθηκε από το Κίτιον περί το 449 π.Χ. επί βασιλέως Ozibaal B' (περ. 450–425 π.Χ.) και για τον λόγο αυτόν αυτός φέρει πρώτος τον τίτλο του βασιλέως του Κιτίου και του Ιδαλίου: (Maier 1994: 310· Yon *et al.* 2004: 18–19). Έκτοτε το Ιδάλιον, ακόμα και κατά τον Γ' αι. π.Χ., δηλαδή μετά την κατάλυση του βασιλείου του Κιτίου και τα γεγονότα που ακολούθησαν το 312/311 π.Χ.) παρέμεινε με κάποιο καθεστώς υπό τον διοικητικό έλεγχο του Κιτίου, με το ημερολόγιο μάλιστα του Κιτίου εν χρήσει (για το οποίο βλ. κατωτ.). Η Ταμασσός έχει δύο *δίγλωσσα* και *δίγγραφα* κείμενα από την εποχή της *επικυριαρχίας*, όπως υποθέτουμε, του Κιτίου, δηλαδή πριν από την πώληση του βασιλείου από τον τελευταίο βασιλέα της Πασίκυπρο στον Πυμιάθωνα του Κιτίου για 50 τάλαντα περί τα μέσα του Δ' αι. π.Χ. (Seibert 1976: 13· Yon *et al.* 2004: 18–19). Μετά το 332 π.Χ. και τη σύμπραξη των Κυπρίων βασιλέων με τον Αλέξανδρο Γ', η Ταμασσός δόθηκε από τον Αλέξανδρο στον βασιλέα της Σαλαμίνας Πνυταγόρα· έκτοτε, ο μεν βασιλεύς του Κιτίου Πυμιάθων δεν φέρει τον τίτλο του βασιλέως Κιτίου, Ιδαλίου και Ταμασσού, όπως στην (7) αλλά μόνο των δύο πρώτων, όπως στην (8) ούτε όμως αποκαταστάθηκε η παλαιά τοπική δυναστεία. Ο Peckham (1968b: 320) διαβλέπει πολιτική σκοπιμότητα ή μια διπλωματική κίνηση εκ μέρους των βασιλέων του Κιτίου έναντι του ντόπιου στοιχείου στη χρήση διγλώσσων και διγράφων στοιχείων στις περιοχές που περιήλθαν υπό την κυριαρχία του Κιτίου. Ακόμα σπανιότερα, φοινικικά ή *δίγλωσσα* και *δίγγραφα* κείμενα στη φοινικική και στην ελληνική προέρχονται από άλλες περιοχές της νήσου, προφανώς από Φοίνικες εγκατεστημένους σε πόλεις του νησιού, εκτός εκείνων στις οποίες αποτελούσαν το κυρίαρχο στοιχείο.

Επειδή τα νομίσματα θεωρούνται ως η κατ' εξοχήν έκφραση «κρατικής» υποστάσεως, το Μάριον κατά τη βασιλεία του βασιλέως Σασμάφος (Destrooper-Georgiades 1987: 347· Maier 1994: 310) και κυρίως η Λάπηθος με νομίσματα του

Ε' και του Δ' αι. π.Χ. στο φοινικικό αλφάβητο που αποδίδει ελληνικά εκτός από φοινικικά ονόματα βασιλείων (Masson 1983: 267–268· Seibert 1976: 20· Destrooper-Georgiades 1987: 346· Maier 1994: 310), αποτελεί ένα πρόβλημα που χρήζει ικανοποιητικής ιστορικής ερμηνείας. Εικάζεται ότι το φοινικικό στοιχείο της Λαπήθου είχε καταγωγή από τη Βύβλο. Δίγλωσσες και δίγραφες ακριβώς χρονολογημένες επιγραφές απαντούν στη Λάπηθο και κατά τον Γ' αι. π.Χ. Σημαντικότερο ακόμα είναι το γεγονός ότι η Λάπηθος είχε επί πτολεμαϊκής περιόδου δικό της ημερολόγιο με αφετηρία ενδεχομένως το 307 π.Χ. (9). Τοπικό ημερολόγιο είχε βεβαίως και το Κίτιον, με αφετηρία πιθανώς το 311/310 π.Χ., μετά την κατάλυση του βασιλείου και τη θανάτωση του Πυμιάθωνος: (...) ἔτους ὡς Κιτιεῖς ἄγουσιν (10, πρβλ. Masson 1968: 397, 400· Yon *et al.* 2004: 170). Τοπικά ημερολόγια είχαν από το πρώτο ήμισυ του Γ' αι. π.Χ., δηλαδή μετά την κατάλυση των τοπικών βασιλείων, οι φοινικικές πόλεις Ασίας (Millar 1983: 61–62).

2.1. Η φοινικική ανθρωπωνυμία. Όπως είναι γνωστό, η φοινικική ανήκει στη βόρεια (ή βορειοδυτική) ομάδα γλωσσών που συναπαρτίζουν τη σημιτική γλωσσική οικογένεια. Υπάρχουν, όπως είναι αναμενόμενο, ιδιαιτερότητες στη φωνητική και τη μορφολογία των φοινικικών κειμένων της Κύπρου (Segert 1976: 29 § 14, 26, 75 § 36.51, 106 § 51.323· Bordreuil 1987: 82, υποσημ. 18· Hackett 2004: 367). Τα φοινικικά ανθρωπωνύμια, όπως άλλων σημιτικών γλωσσών, είναι στη συντριπτική τους πλειοψηφία θεοφόρα, υπό την έννοια ότι αποτελούν φράσεις στις οποίες δηλώνεται μια ενέργεια ενός θεού ή εξαιρείται το μεγαλύτερο του ή η σχέση του πιστού με τη συγκεκριμένη θεότητα (βλ. κατωτ. § 2.1.1). Εβραϊκά ονόματα π.χ. στην Παλαιά και την Καινή Διαθήκη έχουν ανάλογη δομή, όπως τα ονόματα των αγγέλων που δηλώνουν την αποστολή τους: *Ραφαήλ* σημαίνει «Ο Θεός ιάσεται», *Γαβριήλ* «Ο ήρωας του Θεού» (Léon-Dufour 1980: λ. Ἄγγελος).

Ο κατάλογος των φοινικικών ονομάτων της Κύπρου που ακολουθεί δεν είναι εξαντλητικός, για λόγους συντομίας κυρίως· δεν συμπεριελήφθησαν επίσης παραδείγματα πολύ αποσπασματικά. Κατεβλήθη όμως προσπάθεια να καλυφθεί ευρύτερο φάσμα ονομάτων, με κριτήριο να δειχθούν στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό τα χαρακτηριστικά των φοινικικών ανθρωπωνυμίων της νήσου.

Τα ανθρωπωνύμια αναφέρονται κατ' αλφαβητική σειρά σε κεφαλαιογράμματα μεταγραφή και ακολούθως, όπου αυτό είναι δυνατόν, σε μικρογράμματα απόδοση, εφ' όσον υπάρχουν σχετικές ενδείξεις από τις παλαιές γλώσσες της ίδιας οικογένειας (για τον λόγο αυτόν ο φωνηεντισμός των ανθρωπωνυμίων και των θεωνυμίων διαφέρει συχνά από μελέτη σε μελέτη). Δίδεται το γένος του ονόματος συντομογραφημένο ως α. και θ. για το αρσενικό και το θηλυκό γένος αντιστοίχως, η σημασία του, η ελληνική ή η λατινική μεταγραφή αν μαρτυρείται· στις μεταγραφές στην ελληνική ο τόνος σημειώνεται μόνο όπου είναι κατά το μάλλον ή ήττον ασφαλής, βάσει γραμματικών κριτηρίων. Στο επιγραφικό παράρτημα δίδεται η προέλευση της επιγραφής, η χρονολόγηση (όπου είναι δυνατόν να προσδιορισθεί), το είδος της επιγραφής και οι κυριότερες βιβλιογραφικές αναφορές.

2.1.0. Κατηγορίες φοινικικών ανθρωπωνυμίων. Όπως προαναφέρθηκε, η μεγαλύτερη κατηγορία στη φοινική ανθρωπωνυμία πολλών ΒΔ σημιτικών γλωσσών περιλαμβάνει θεοφόρα ονόματα τα οποία αντιστοιχούν στα ελληνικά (όπως και σε άλλες ΙΕ γλώσσες) σε προτάσεις. Από τα σύνθετα θεοφόρα προέρχονται συντετμημένα ονόματα και υποκοριστικά (βλ. κατωτ. § 2.1.2 και

2.1.3). Τέλος, σπανιότερα απαντούν ανθρωπωνυμία άλλων κατηγοριών που προέρχονται, μεταξύ άλλων, από εθνικά ή από επαγγελματικά (βλ. κατωτ. § 2.1.5–2.1.7).

Ακολουθεί κατάλογος των βεβαίων κατά το μάλλον ή ήττον σημαντικών ονομάτων των ανωτέρω κατηγοριών που απαντούν στην Κύπρο ή ονομάτων Φοινίκων από την Κύπρο εγκατεστημένων εκτός της νήσου. Προσετέθησαν ονόματα Φοινίκων που παραδίδονται μεταγεγραμμένα σε κυπροσυλλαβική γραφή ή σε αλφαβητική καθώς και ονόματα Φοινίκων της Κύπρου γνωστών από ιστορικές πηγές. Ο κατάλογος περιλαμβάνει και ορισμένα εβραϊκά ονόματα γραμμένα σε φοινικικό αλφάβητο καθώς και μεταγεγραμμένα διά του φοινικικού αλφάβητου ελληνικά ή άλλα ονόματα που απαντούν σε επιγραφές (§ 2.1.8).

2.1.1. Τα σύνθετα θεοφόρα. Όπως, προελέχθη, τα ονόματα αυτά καλούνται θεοφόρα επειδή στη δομή τους εμπεριέχεται ένα θεωνύμιο· διακρίνονται από τα ελληνικά θεοφόρα λόγω γραμματικής δομής. Τα ανθρωπωνυμία αυτά διακρίνονται μορφολογικώς, συντακτικώς και σημασιακώς σε δύο βασικές κατηγορίες (Benz 1972: 206–207):

A. Ονόματα που αναλύονται ως προτάσεις. Τα ονόματα περιέχουν στη δομή τους ένα ρηματικό τύπο, που μπορεί να δηλώνει ως προς το ποιόν ενεργείας:

- Το μη συντελεσμένο, οπότε το ανθρωπωνύμιο εκφράζει συνήθως μια επιθυμία, μια ευχή, του τύπου YKNŠLM «Είθε να στερεώσει ο (θεός) ŠLM», YKNŠMŠ «Είθε να στερεώσει ο (θεός) Shemsh».
- Το συντελεσμένο, οπότε το ανθρωπωνύμιο εκφράζει μια δήλωση, π.χ. ŠMNYTN Eshmunyatn «Ο Έσμουνος παρέσχε», ŠMNŠLK «Ο Έσμουνος έσωσε».
- Η να εκφράζει ευχή, αναλυόμενο σε προστακτική, π.χ. BRKŠMŠ «Ευλόγησε Shemsh!».

Το υποκείμενο της πρότασης είναι συνήθως μια θεότητα. Η σειρά των όρων διαφέρει, η συνήθης είναι ρηματικός τύπος και υποκείμενο.

B. Τα κατ' εξοχήν σύνθετα ονόματα. Αυτά τα ανθρωπωνυμία αποτελούνται από δύο συνθετικά, από τα οποία το ένα, συνήθως το θεωνύμιο, λειτουργεί ως υποκείμενο. Το άλλο συνθετικό λειτουργεί ως κατηγορούμενο και μπορεί να είναι μια επίκληση του θεού, γραμματικώς ουσιαστικό, επίθετο ή μετοχή. Η σειρά των όρων διαφέρει, η συνήθης είναι υποκείμενο + κατηγορήμα. Τα ονόματα αυτά εκφράζουν:

Μια δήλωση για τη θεότητα, όχι για τον πιστό, [']SR'DR «Ο Όσιρις (είναι) ισχυρός», ŠMN'ZR «Ο Έσμουνος (είναι) βοηθός».

- Τη σχέση της θεότητας με τον πιστό, MT'ŠTRT θ. «Η δούλη της Ασάτης», BTŠLM θ. «Η κόρη της σωτηρίας», GRMLK α. «Ο προστατευόμενος του Milk», GRTMLK θ. «Η προστατευόμενη του Milk», DNŠMŠ α. «Ο κύριός (μου είναι) ο (θεός) Shemsh» αλλά και ŠMN'DN α. «Ο Έσμουνος (είναι) ο κύριός (μου)». Το φυσικό γένος του φέροντος το όνομα προσδιορίζει το γραμματικό γένος του ουσιαστικού που αναφέρεται στη σχέση της θεότητας με τον πιστό: 'BD «Ο δούλος του θεού Χ», BN «Ο υιός του θεού Χ», GR «Ο προστατευόμενος του θεού Χ», KLB «Ο σκύλος, ο πιστός δούλος του θεού Χ» (αρσ.), MT «Η δούλη του θεού Χ», BT «Η κόρη του θεού Χ», GRT «Η προστατευόμενη του θεού Χ» (θηλ.).
- Την προστασία ή την ευλογία που παρέχει η θεότητα στον πιστό, τύπου 'HLB'L «Η σκέπη (μου είναι) ο Βάαλ».

Κατάλογος ονομάτων με σχόλια

- ’DNMLK α. (= Ο κύριός μου είναι ο Milk) (11). Το MLK, το οποίο σημαίνει κυριολεκτικώς «βασιλεύς», είναι πιθανώς λατρευτικό επίθετο, «Ο βασιλεύς της πόλεως» (Benz 1972: 344–345).
- ’DNŠMŠ Adonishemesh, α. (= Ο [θεός] Shemsh είναι ο κύριός μου) (12, 13). Ο Shemsh αντιστοιχεί στον θεό Ήλιο.
- ’HLB’L[α. (= Ο [θεός] Βάαλ είναι το καταφύγιό μου) (14). Ο Βάαλ (B’L), ο Μέλκαρθος (MLQRT), η Ασάρτη (’ŠTRT) και ο Έσμουνος (’ŠMN) είναι οι συνηθέστερα αναφερόμενοι θεοί. Η διάδοση και των παραγώγων θεοφόρων είναι μία από τις ενδείξεις της εξάπλωσης της λατρείας τους (Hallf 1966: 65· Van Berchem 1967: 75).
- ’HLMLK α. (= Η σκέπη μου είναι ο Βασιλεύς/ο Milk) (15).
- ’MT’SR Amatosir, θ. (= Η δούλη του [θεού] Οσίριδος) (10).
- ’MT’ŠTRT Amatashtart, θ. (= Η δούλη της [θεάς] Ασάρτης) (16, πιθανώς και στην 126).
- ’SPYHW Asapyahou, α. (= Ο Γιαχβέ συγκέντρωσε, συνένωσε) (17). Εβραϊκό όνομα.
- [’]SR’DR [O]siraddir, α. (= Ο [θεός] Όσιρις είναι ισχυρός) (18).
- ’ŠMN’DN Eshmunadon, α. (= Ο Έσμουνος είναι ο κύριος) (19; ’ŠMN . [που συμπληρώνεται πιθανώς ως ’ŠMN’DN ή ’ŠMN’DNY, 7, 20, 21, 22, 10). Όνομα συνηθέστατο στη φοινικική ανθρωπωνυμία.
- ’ŠMN’DNY Eshmunadoni, α. (= Ο Έσμουνος είναι ο κύριός μου, βλ. Dupont-Sommer 1984: 104 για τη σημασία) (23, 24, 25, 26). Σύνθετο θεοφόρο με κατάληξη -y.
- ’ŠMNHLŠ Eshmunhilleš, α. (= Ο Έσμουνος έσωσε) (27, 28, πιθανώς και στην 55, στίχ. 1: ŠMNH[).
- ’ŠMN’ZR Eshmunazor, α. (= Ο Έσμουνος βοήθησε) (29, 30, 31 αποκατάσταση ’ŠMN[’ZR]).
- ’ŠM<NŠM>R Eshmu<nshama>r, θ. (= Ο Έσμουνος διατήρησε [στη ζωή], έσωσε) (21).
- ’ŠMNYTN Eshmunyaton, α. (= Ο Έσμουνος παρέσχε) (32).
- ’ŠMNŠLH Eshmunšaloḥ, α. (= Ο Έσμουνος κατέστησε πλούσιο, ευτυχή) (33)· ως προς το δεύτερο συνθετικό προβλ. τη μεταγραφή στην ελληνική Δομ-σαλως.
- ’ŠMNŠLK Eshmunshillek, α. (= Ο Έσμουνος έθρεψε, έσωσε) (15, 34)· ως προς την απόδοση του δεύτερου συνθετικού προβλ. τη μεταγραφή στη λατινική Bal-sillek.
- BD’ŠMN(;) α. (= Εις τας χείρας του Εσμούνου) (35).
- BNMLQRT(;) Benmelqart ή Benmilqart, α. (= Ο υιός του [θεού] Μελκάρθου;) (36). Είναι γνωστά άλλα σημιτικά ανθρωπωνύμια όπου ο φέρων ονομάζεται «Υιός του θεού Χ» (Caquot & Masson 1968: 313–314) αλλά η σύνταξη της αποσπασματικής αυτής επιγραφής παραμένει προβληματική. Ο Μέλκαρθος ήταν ο κυριότερος θεός της Τύρου, της μητροπόλεως του Κιτίου σύμφωνα με τις περισσότερες πηγές (Yon 1987: 364), εξ ου και η ευρεία διάδοση στο Κίτιο των ανθρωπωνυμίων που παράγονται από το εν λόγω θεωνύμιο (προβλ. και κατωτ. § 2.2.2).
- BN’NT Benanat, α. (= Ο υιός της [θεάς] Anat) (55), βλ. Guzzo Amadasi 2007: 201.
- B’LZKR Baalzakor, α. (= Ο Βάαλ εμνήσθη) (136).
- B<’>LH MN α. (= Ο Κύριος) (37). Η αποκατάσταση ενός άγιν το οποίο παραλείπεται είτε από αβλεψία του γραφέως είτε λόγω σίγησης του άηχου φαρυγγικού το οποίο απεδίδετο διά του γραφήματος αυτού (βλ. Masson & Sznycer 1972: 116–117) επιτρέπει την ανάγνωση του θεωνυμίου ως ανθρωπωνυμίου. Η πιθανότητα να πρόκειται για το θεωνύμιο αυτό καθ’ αυτό προφανώς αποκλείεται, διότι πρόκειται για επιγραφή επί αγγείου για ταφική χρήση. Άλλοι εκδότες

- διατηρούν την ανάγνωση BLHMN ακριβώς λόγω των προβλημάτων που ανακύπτουν από τη διόρθωση, βλ. Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: 187–188, αρ. F 5.
- B'LHN(;) α. (= Ο Βάαλ είναι χάρις;) (127). Η ανάγνωση κατά την Guzzo Amadasi 2007: 204.
- B'LHNT Baalhannat, θ. (= Ο Βάαλ είναι χάρις; για την ερμηνεία του ονόματος βλ. Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: 95, σχόλια στον αρ. B 43) (32).
- B'LYTN Baalyaton, α. (= Ο Βάαλ παρέσχε) (38, 39, 40, 41 ενδεχομένως και στην 8: διόρθωση, αντί B'LYTYN, βλ. Sznycer 1971: 158). Μεταγραφή στη λατινική *Baliaton*.
- B'LMK Baalmilk, Baalmelek ή Baalmalok (Benz 1972: 214), α. (= Ο Βάαλ εβασίλευσε) (42, 43, 137). Το όνομα δύο βασιλέων του Κιτίου: ο Α' βασίλευσε περί το 479–450 π.Χ. και ο Β', εγγονός του προηγούμενου, κατά το τελευταίο τέταρτο του Ε' αι. (Yon *et al.* 2004: 170).
- B'L'ZR Baalazor, α. (= Ο Βάαλ βοήθησε/ είναι βοηθός) (41: ανάγνωση B'L'ZR αντί για B'LYTN, 34).
- B'L'MS(;) Baalamas/Baalamos, α. (= Ο Βάαλ σήκωσε στα χέρια του, ύψωσε, προστάτευσε) (22).
- B'LPLS Baalpilles, α. (= Ο Βάαλ ηύθυνε [την οδόν]) (44), από ρίζα PLS που σημαίνει «παρατηρώ», «εξομαλύνω», «διευκολύνω» (Benz 1972: 391).
- B'LRM Baalrom, α. (= Ο Βάαλ ανυψώθη/δοξάστηκε). Το όνομα αναφέρεται σε κείμενα του βασιλείου του Κιτίου (58, 129, 12 ως το πατρώνυμο του βασιλέως Μιλκιάθωνος (βλ. κατωτ. λ. MLKYTN). Άλλος ομώνυμος, μέλος της βασιλικής οικογενείας του Κιτίου ('DN *adon*, στο τμήμα του κειμένου στη φοινικική και *φάναξ* στο τμήμα στην ελληνική) αναφέρεται στη δίγλωσση και δίγραφη 4. Το ίδιο όνομα φέρουν και άλλα άτομα, για την κοινωνική θέση των οποίων είτε δεν έχουμε πληροφορίες αλλά για άλλους λόγους αποκλείεται να ταυτίζονται με τον πατέρα του Μιλκιάθωνος, όπως στις επιγραφές 21 και 45, ίσως και στην 131 (αποκατάσταση). Ως προς το δεύτερο συνθετικό προβλ. την αλφαβητική μεταγραφή *Ει-ρωμος*.
- B'LSLK Baalshillek (τα διπλά σύμφωνα δεν δηλώνονται στη φοινικική αυτής της περιόδου· η διπλωση συνάγεται από τις μεταγραφές στην ελληνική *Βασιλλήκ* και στη λατινική *Balsillec*, Segert 1976: 139 § 54.341), α. (= Ο Βάαλ έθρεψε) (46).
- B'LSLM α. (= Ο Βάαλ στερέωσε, απεκατέστησε) (47). Ο αναθέτης φέρει δύο ονόματα, ένα ελληνικό, Πραξίδημος, και ένα φοινικικό, χωρίς σημασιακή αντιστοιχία μεταξύ τους, βλ. κατωτ. § 2.2.4.
- B'LSM' Baalshamo, α. (= Ο Βάαλ επήκουσε) (48). Μεταγραφή στη λατινική *Balsamo*. Κατά τη γνώμη μου δεν έχει σχέση με το όνομα που συζητούμε η υπογραφή σε μιλησιακό αλφάβητο του *Βαλσάμωνος Φιλοδήμου* από τη Λήδρα στο Καρνάκ της Αιγύπτου (49). Θεωρώ ότι το *Βαλσάμων* (παροξύτονο) παράγεται από το «βάλσαμον», απώτερο σημιτικό δάνειο, το οποίο δηλώνει φυτό και το αρωματικό έλαιο που παράγεται από αυτό. Ο όρος *βάλσαμον* είναι γνωστός ήδη από τον Αριστοτέλη και τον Θεόφραστο, βλ. Chantraine 1968–1980, Adrados 1980–, λ. *βάλσαμον* και André 1985, λ. *balsamum*.
- Όπως είναι γνωστό, τα αρσενικά ανθρωπωνύμια που παράγονται από φυτώνυμια έχουν συνηθέστατα κατάληξη -ων: δάφνη> Δάφνων, Δαφνίων, δρύς> Δρύων, μύρτος/μύρτον> Μύρτων, κλπ., βλ. Bechtel 1917: 592–597. Αντίθετα από ό,τι υποστηρίζεται από τους Masson & Sznycer (1972: 102, ιδιαιτ. στην υποσημ. 3) που θεωρούν το Βαλσαμων μεταγραφή του φοινικικού ονόματος και απορρίπτουν την παραγωγή του ονόματος από το *βάλσαμον* κατά την εποχή

- που μας απασχολεί, θα πρέπει να διαχωρισθεί το B'LSM' από το Βαλσάμων, όπως άλλωστε συνάγεται και από το ελληνικό πατρώνυμο του Βαλσάμωνος. BRKŠMŠ Barekshemesh, α. (= Ευλόγησε Shemsh! ή «Ο Shemsh ευλόγησε» που εκφράζει το συντελεσμένο) (35, 50).
- BTN'M Batnoam, θ. (= Η κόρη της Κεχαριτωμένης) (51). Θεοφόρο, είτε από θεωνύμιο ανάλογο του Χάρις είτε από λατρευτικό επίθετο που σημαίνει «Κεχαριτωμένη».
- BTŠLM Batshalom, θ. (= Η κόρη της σωτηρίας) (10).
- Γηρυσμων (γεν. Γηρυσμονος) α. Μεταγραφή στα ελληνικά του θεοφόρου GR'ŠMN Gereshmun (= Ο προστατευόμενος του Εσμούνου) (52). (Ο όρος GR πιθανώς δηλώνει τιτλούχο με θρησκευτικό αξίωμα, βλ. Allan 2004: 242).
- GRH̄RM Gerh̄iram, α. (= Ο προστατευόμενος του [θεού] H̄RM) (53).
- GRMLK Germilk, α. (= Ο προστατευόμενος του Milk) (15).
- GR'ŠTRT Gerashtart, α. (= Ο προστατευόμενος της Αστάρτης) (9).
- GRTMLK Geratmilk, θ. (= Η προστατευομένη του Milk) (54).
- GRTNT Gertanit, α. (= Ο προστατευόμενος της [θεάς] Tanit/Tinnit (Guzzo Amadasi 2007: 201) (55).
- GRMLQRT Germelqart, α. (= Ο προστατευόμενος του Μελκάρθου) (56, 29).
- [HL]ŠB'L(:) α. (= Ο Βάαλ έσωσε) (57).
- H̄MLKT α. (= Ο αδελφός της Βασίλισσας, δηλ. της Αστάρτης (βλ. Guzzo Amadasi 2007: 201) (55).
- H̄NN[B'L] Hann[ibaa]l α. (= Ο Βάαλ ελέησε) (59).
- YKNŠLM α. (= Είθε να στερεώσει ο [θεός] ŠLM) (7, 60). Θεοφόρο με πρώτο συνθετικό YKN από τη ρίζα KN «υπάρχω, στερεούμαι, είμαι σταθερός» + θεωνύμιο.
- YKNŠM[Š] α. (= Είθε να στερεώσει ο [θεός] Shem[sh]) (61).
- YTNB'L Yatonbaal, α. (= Είθε να παράσχει ο Βάαλ/ Έχει παράσχει ο Βάαλ) (62, 43, 51).
- [Y]ŠB'L ή ŠB'L α. (13).
- KLB'LM α. (= Ο σκύλος του θεού) (63). Θεοφόρο όνομα, το οποίο παράγεται από το ουσιαστικό KLB «σκύλος», με την έννοια «Ο (πιστός) δούλος (του θεού)» (βλ. Benz 1972: 228–229, Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: 80).
- MKL[ZR:] Mikala[zor:], α. (= Ο (θεός) Mikal βοήθησε/ είναι [βοηθός]) (36).
- MLKYTN Milkyaton, α. (= Ο Milk/o Βασιλεύς παρέσχε, ή Ο Milk/o Βασιλεύς είθε να παράσχει), μεταγραφή σε συλλαβική επιγραφή στην κυπριακή ελληνική mi-li-ki-ja-to-no-se Μιλκιιάθωνος (γεν.) (4). Πρόκειται κυρίως για το όνομα του βασιλέως του Κιτίου και του Ιδαλίου –αργότερα και της Ταμασσού– (392/391–362 π.Χ. πλην της περιόδου 387/386 π.Χ.), το οποίο μαρτυρείται σε ακριβώς ή κατά προσέγγιση χρονολογούμενες επιγραφές από την Κύπρο (132, 58, 129, 4, 12, 130, 73, 82, 133, 134, 7, 131, 8, 100). Το σύνθετο αυτό όνομα φέρουν και άλλοι Κιτιείς, αξιωματούχοι π.χ. στην 45: η αναφορά στην τελευταία επιγραφή δύο «δυναστικών» ονομάτων, Βααλρώμου και Μιλκιιάθωνος, που ασφαλώς δεν αναφέρονται στον βασιλέα του Κιτίου και τον πατέρα του, οδήγησε στην υπόθεση ότι η οικογένεια των ανώτερων αξιωματούχων της επιγραφής αυτής συνδέεται με τη βασιλική οικογένεια (βλ. Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: 99). Το ίδιο όνομα φέρουν και άλλα άτομα, για την κοινωνική θέση των οποίων δεν έχουμε πληροφορίες: 78, 45, 64, 65 (ο εδώ αναφερόμενος φέρει τίτλο αντίστοιχο του αρχιτεχνίτη), 66.
- MLKRM Milkrom, α. (= Ο Milk/o Βασιλεύς αννύσθη/δοξάστηκε) (67).
- MLQRŠGR α. (68). Θεοφόρο, ίσως από το θεωνύμιο Melquart (για την παράλειψη του T κατά την υπόθεση αυτή βλ. Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: 175 αρ.

- D 42) + επίθετο ŠGR, αλλά άλλες ερμηνείες δεν αποκλείονται (Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: 175, υποσημ. 2).
- MQNB'L α. (= Κτήμα του Βάαλ) (69) από ρίζα QNY «δημιουργώ, κατέχω».
- MRȲHY Marzyhai, α. (= Ο MR δίνει ζωή) (10, ίσως και στην 33, όπου πρόκειται για διόρθωση).
- MTN'ŠTRT Muttunashtart, α. (= Δώρο της Αστάρτης) (70).
- N'MLKT Naammalkat, θ. (= Ευμενής είναι η Βασίλισσα) ή ευχετικό όνομα, ανάλογο των ελληνικών του τύπου Εὐδοξος, Εὐδοία (71).
- 'BD'BST Abdubast, α. (= Ο δούλος της [θεάς] Bastet) (72), αιγυπτιακής θεότητας. Μεταγραφή στην ελληνική Αβδουβαστιος.
- 'BD'LM Abdelim, α. (= Ο δούλος της θεότητας/των θεών) (48, 73). Μεταγραφή στην ελληνική Αβδηλιμον.
- 'BD'S α. (= Ο δούλος της Ίσιδος). Δεν είναι όμως δυνατόν να αποκλεισθεί και η συμπλήρωση 'BD'S[R α. (= Ο δούλος του Οσίριδος) (15).
- 'BD'SR Abdosir, α. (= Ο δούλος του [θεού] Οσίριδος) (16, 60, 9), της αιγυπτιακής θεότητας του Κάτω Κόσμου. Μεταγραφή στην ελληνική Αβδουσειρις και Αβδουσειρος.
- 'BD'ŠMN Abdeshmun, α. (= Ο δούλος του [θεού] Εσμούνου) (74, 72, 91, 29, 75). Μεταγραφή στην ελληνική Αβδουζμουνος.
- 'BDB'L Abdba'al, α. (= Ο δούλος του [θεού] Βάαλ) (76, 77). Το όνομα μεταγράφεται στην κυπριακή σε συλλαβική επιγραφή ως a-pu-tu-ra-lo (= γεν. Αβδυβαλω<Αβδυβαλος) (90).
- 'BDHR α. (= Ο δούλος του [θεού] Ωρου) (78).
- 'BDMLK Abdimilk, α. (= Ο δούλος του Milk). Πατρώνυμο του φάνακτος Βααλρώμου (βλ. ανωτ. λ. B'LRM). (4 με μεταγραφή στην κυπριακή a-pi-ti-mi-li-ko-ne γεν. Αβδιμικων <Αβδιμικος, ίσως και στην 40 αν δεν πρόκειται για το θεοφόρο 'BDMLQRT). Θεωρώ τη συλλαβική επιγραφή Masson 1983, αρ. 464, η οποία φέρει, μεταξύ άλλων, το όνομα Αβδιμικος, ως μη γνήσια.
- 'BDMLQRT Abdmelqart/Abdmilqart, α. (12, 23, 73, 78, 79, 80, 75, στην 40 αποκατάσταση αν δεν πρόκειται για το όνομα 'BDMLK) (= Ο δούλος του [θεού] Μελάρθου: Για τον τύπο του θεωνυμίου βλ. Ribichini 1999: 163, 175).
- Αβδύμων ή Αβδήμων, α. Μεταγραφές στην ελληνική του ονόματος 'BD'MN (= Ο δούλος του [θεού] Αμμωνος). Πρόκειται για το όνομα του Φοίνικος που κατέλαβε την εξουσία στη Σαλαμίνα περί το 415 π.Χ. και τον οποίο εξεθρόνισε το 411 ο Ευαγόρας ο Α'. Ως «Αβδύμων Κιτιεύς» αναφέρεται από τον Θεόπομπο (*Die Fragmente der griechischen Historiker* 115 F 103), ως «Αβδύμων Τύρσιος» από τον Διόδωρο (14.98.1), βλ. Maier 1994: 311· Yon *et al.* 2004, αρ. 58, 59, 60. Ημιάβολα (;) της Σαλαμίνας του τελευταίου τετάρτου του Ε' αι. π.Χ. φέρουν επιγραφή 'B που ερμηνεύεται μάλλον ως σύντμηση του ονόματος 'BD'MN (81).
- 'BDMRNY(;) Abdmarnai, α. (= Ο δούλος του [θεού] MRN) (82). Αναθεωρημένη ανάγνωση σε σχέση με το 'BD'DNY των παλαιότερων δημοσιεύσεων.
- ['BD]SKN [Abd]sakon, α. (= Ο δούλος του [θεού] Sakon) (83).
- 'BDSSM Abdsas(s)om, α. (= Ο δούλος του [θεού] Sasm/Sasom) (84, 6, 78, 16, 80, 63). Μεταγραφή στην κυπριακή a-pa-sa-so-mo-se Αψασωμος (6). Τα παράγωγα του θεωνυμίου αυτού (βλ. και § 2.1.3, Σασμᾶς και SSMY κατωτ.) είναι συνήθη στην Κύπρο.
- 'BD'ŠTR ή 'BD'ŠTRT Abdashtar(t), α. (= Ο δούλος της Αστάρτης) (85, 45, 9). Για το όνομα βλ. Guzzo Amadasi 2007: 201.
- 'BDPMY Abdpumay, α. (= Ο δούλος του [θεού] Pumay) (55, 12).
- 'BDRŠP Abdrashap, α. (= Ο δούλος του [θεού] Rashap: για τον τύπο του θεωνυμίου

- που προτιμήθηκε εδώ αντί του Rešep, Rešeph, Rešef βλ. Donner & Röllig 1971–1976: αρ. 38) (73 αποκατάσταση, 10).
- ‘BDŠHR Abdshahar, α. (86).
- Αψης (εκ της γεν. Αψητος) μεταγραφή στα ελληνικά του φοινικικού ανθρωπωνυμίου ‘BDŠD ή ‘BDŠD, Abdšed ή Abdshed, α. (= Ο δούλος του [θεού] Šd) (52). Άλλοι τύποι στην ελληνική: αιτ. Αψη[ν] και γεν. Αψου, Masson 1968: 399· Rey-Coquais 1979: 173.
- ‘BDŠMŠ Abdshemesh ή Abdshamash, α. (= Ο δούλος του Shemesh) (79).
- ‘ZB‘L Ozibaal, α. (= Ο Βάαλ είναι η δύναμή μου) (42, 43. Το όνομα βασιλέως του Κιτίου, ο οποίος βασίλευσε περί το τρίτο τέταρτο του Ε' αι. (Yon *et al.* 2004: 170). Το ίδιο όνομα φέρει και γλύπτης από το Κίτιον σε επιτύμβιο του Δ' αι. π.Χ. (87).
- ‘ZRYHW Azaryahu, α. (= Ο Γιαχβέ βοήθησε). Εβραϊκό όνομα (70).
- ‘ZRTB‘L Ezertbaal ή Ozertbaal, α. (= Ο Βάαλ βοήθησε/ [είναι] βοηθός) (12).
- ‘ŠTRTYTN Ashtartyaton (μεταγραφή και ερμηνεία κατά Benz 1972: 175, 215), α. (= Είθε η Ασάρτη να παράσχει/ Η Ασάρτη έχει παράσχει) (55, 21, 88).
- [‘ŠTR]TŠM ή [MLQR]TŠM, α. Θεωνύμιο και ρίζα ŠM (= Η Ασάρτη ή ο Μέλκαρθος επήκουσε) (135).
- PMYYTN Pumayyaton ή Pumiyyaton. Το όνομα του τελευταίου βασιλέως του Κιτίου (362–312 π.Χ.), διαδόχου του Μιλκιάθωνος, στις επίσημες επιγραφές (130, 7, 131, 8, 100) ενώ στα νομίσματα αναφέρεται ως PMYTN Pumayaton ή Pumiyyaton, α. (= Ο Pumay έχει παράσχει, πρβλ. τα ελλ. σύνθετα του τύπου θεωνύμιο + δοτος). Στις ελληνικές πηγές αναφέρεται ως *Πυμάτων* ή *Πυγμαλίων* (Yon & Sznycer 1991: 795). Για την ετυμολογία και την ορθογράφηση του ονόματος βλ. Donner & Röllig 1971–1976, αρ. 32· Benz 1972: 328–329 και για διαφορετική ετυμολόγηση Bunnens 1979: 302–303, ιδιαιτ. υποσημ. 75. Το όνομα αυτό φέρουν και άλλοι Κιτιείς, για την κοινωνική θέση των οποίων δεν έχουμε πληροφορίες, όπως για τον αναφερόμενο στην 89.
- ŠDQMLK Šidqimilk ή Šidqemelek, α. (= Ο Βασιλεύς είναι δίκαιος/ ο Βασιλεύς δικαιώνει) (92).
- RŠPYTN Rashapyaton, α. (= Ο Rashap παρέσχε) (12, 23, 93 όπου πρόκειται γι’ αποκατάσταση).
- ŠM‘DN Shemadon, α. (= Ο [θεός] Shem είναι ο κύριός μου) (94). Το ελληνικό όνομα του νεκρού Σώπατρος στην επιγραφή της Δημητριάδος δεν αντιστοιχεί σημασιακά με το φοινικικό (βλ. κατωτ. § 2.2.4).
- ŠMZBL Shemzebul, θ. (45). Θεοφόρο όνομα τύπου θεωνύμιο ή λατρευτικό επίθετο ŠM + ZBL «αρχηγός, αρχή», δηλ. «Ο ŠM είναι άρχων» (Benz 1972: 304) ή «ZBL είναι το όνομά (μου)» (Donner & Röllig 1971–1976, αρ. 34) όπου το ZBL θεωρείται θεωνύμιο. Ως προς το δεύτερο συνθετικό πρβλ. τη μεταγραφή στην ελληνική του δευτέρου συνθετικού ονόματος του Σατανά στην Καινή Διαθήκη, του αρχηγού των διαβόλων, ως Βεελ-ζεβούλ (Β‘L’ZBL).
- 2.1.2. Τα συντετμημένα ονόματα.** Στην κατηγορία των συντετμημένων ανθρωπωνυμίων κατατάσσονται τα ονόματα που προέρχονται από θεοφόρα σύνθετα και τα οποία διατηρούν συνήθως και τα δύο συνθετικά τους, συντομευμένα. Από το σύνθετο είναι δυνατόν να διατηρούνται από ένα έως τέσσερα γράμματα (Benz 1972: 235).
- ‘R α. (95). Συντετμημένο όνομα από σύνθετο ‘(ŠMN‘Z)R E(shmunazo)r.
- MTPMY θ. (97). Συντετμημένο όνομα από θεοφόρο σύνθετο ‘MTPMY ή MTNPMY (= Η δούλη του [θεού] Pumay).
- ‘B α. (81) Συντετμημένο όνομα, χωρίς κατάληξη, από θεοφόρο σύνθετο ‘BDM‘N (=

- Ο δούλος του [θεού] Αμμωνος), βλ. ανωτ. § 2.1.1 λ. Αβδύμων ή Αβδήμων.
- ‘BS α. (98). Συντετμημένο όνομα, πιθανώς από θεοφόρο του τύπου ‘B εκ του ‘BD (= δούλος) + S εκ του SKN (θεωνύμιο Sakon), δηλαδή ‘B(D)S(KN) (= Ο δούλος του [θεού] Sakon).
- ŠB’L α. (99). Συντετμημένο όνομα προερχόμενο από θεοφόρο τύπου ŠM’B’L Shamabaal, από ρίζα ŠM’ + το θεωνύμιο Βάαλ (= Ο Βάαλ επήκουσε).
- 2.1.3. Τα υποκοριστικά.** Στα υποκοριστικά παραλείπεται το ένα από τα δύο συνθετικά (Benz 1972: 232). Σε ορισμένες περιπτώσεις προστίθεται ληκτικό μόρφημα, το οποίο αποδίδεται είτε με άλεφ είτε με ιώτ (Benz 1972: 240).
- ’RK α. (114). Ίσως υποκοριστικό από ρίζα ’RK χωρίς κατάληξη.
- ’RKT’ α. (138). Πιθανώς υποκοριστικό από ρίζα ’RK.
- ’RŠ Arish, α. (45) (= Ο Σύμβιος;). Ίσως όμως πρόκειται για υποκοριστικό ενός θεοφόρου τύπου BD’RŠ (Donner & Röllig 1971–1976: αρ. 34). Πρβλ. τις μεταγραφές στη λατινική *Aris, Arisus*.
- BD’ Bod ή Bodo, α. (7, 60). Υποκοριστικό με κατάληξη -’, από κύριο όνομα BYD.
- B’LY Baaly ή Baalay, α. (102). Υποκοριστικό με κατάληξη -y από θεοφόρο, παράγωγο του θεωνυμίου B’L (Βάαλ).
- G[R] α. (32). Υποκοριστικό από σύνθετο του τύπου GR + θεωνύμιο, δηλαδή «Ο προστατευόμενος του (θεού) Χ».
- GR’ Gera/Gira, α. (103). Υποκοριστικό θεοφόρου του τύπου GR + θεωνύμιο, «Ο προστατευόμενος του (θεού) Χ» με ληκτικό μόρφημα -’.
- HR α. (104, 16, 94 όπου το ελληνικό όνομα του νεκρού, Διόδωρος, δεν αντιστοιχεί σημασιακά με το φοινικικό, βλ. κατωτ. § 2.2, 105). Υποκοριστικό χωρίς κατάληξη, παράγωγο του αιγυπτιακού θεωνυμίου *Hrw* (ελλην. Ωρος).
- HNN Hanon, α. (48). (= Ο ελεήμων). Υποκοριστικό θεοφόρου από ρίζα HNN + θεωνύμιο.
- YTN α. (44 όπου δεν αναγνωρίζεται ως ανθρωπωνύμιο, 106). Υποκοριστικό, χωρίς κατάληξη, θεοφόρου τύπου YTN (= δίδω) + θεωνύμιο «Ο θεός Χ έχει παράσχει.
- KLB’ α. (32). Υποκοριστικό από σύνθετο KLB’LM (= Ο σκύλος του θεού για τη σημασία του οποίου βλ. ανωτ. § 2.1.1 λ. KLB’LM). Μεταγραφή στην ελληνική *Χέλβης*.
- KLBN’ α. (96). (= Ο σκύλος). Υποκοριστικό από θεοφόρο που έχει ως πρώτο συνθετικό τη λέξη KLB «σκύλος».
- MHRY Mahiray(ι), α. (107). Υποκοριστικό θεοφόρου τύπου MHRB’L (= Ο στρατιώτης του Βάαλ).
- MŠL Mashal, α. (45). Υποκοριστικό θεωνυμίου τύπου MLQRTMŠL με την έννοια «(Ο θεός) αποφάσισε», «Μοίρα».
- MTN Muttun, α. (70, 21) (= Δώρον). Υποκοριστικό από σύνθετο του τύπου MTN + θεωνύμιο με την έννοια «Δώρο του θεού Χ».
- Σασμᾶς α. (108). Μεταγραφή στην κυπριακή ελληνική (sa-sa-ma-o-se, *Σασμᾶος*<*Σασμᾶ*(φ)ος γεν.) του υποκοριστικού SSM’ Sma, που παράγεται από το θεωνύμιο SSM (Sasm, Sasom ή Sesm) με κατάληξη -’, που αποδίδει [a:] (Masson 1983: 182–183, σχόλια στον αρ. 168).
- SSMY Ssmly, α. (47). Υποκοριστικό με κατάληξη -y, από το θεοφόρο SSM’, το οποίο με τη σειρά του παράγεται από το θεωνύμιο SSM (Caquot & Masson 1968:317· Masson 1983: 182–183). Στη δίγλωσση αυτή επιγραφή, εκτός από το υποκοριστικό SSMY του τμήματος στη φοινικική απαντά και μεταγραφή στην αλφαβητική ελληνική *Σεσμᾶος*, που προϋποθέτει υποκοριστικό SSM’ για το ίδιο πρόσωπο.

- ‘BD’ Abdo, α. (100, 109). Υποκοριστικό με κατάληξη -ʿ, από σύνθετο του τύπου «Ο δούλος του (θεού) Χ». Μεταγραφή στην ελληνική *Αβδου*, στη λατινική *Abed(d) onis* (γεν.) (Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: 46).
- ‘BDY Abdai, α. (110). Υποκοριστικό με κατάληξη -y από σύνθετο του τύπου «Ο δούλος του (θεού) Χ». Απόδοση στην ελληνική στην ίδια επιγραφή *Αβδ[αιος]* (Masson 1969: 689).
- ‘ZR Ezer/Ozer, α. Υποκοριστικό από θεοφόρο ‘ZR «βοηθώ» + θεωνύμιο (45, 111).
- ‘MS α. (112). Υποκοριστικό ενός θεοφόρου ονόματος B‘L‘MS που σημαίνει «Ο (θεός) Χ σήκωσε στα χέρια του, ύψωσε», δηλαδή «προστάτευσε».
- ‘SDQ’ Šidqa, α. (101). Υποκοριστικό με κατάληξη -ʿ από σύνθετο θεοφόρο του τύπου ‘SDQMLK. «Ο (θεός) Χ είναι δίκαιος».
- ŠLM Shillem, α. (74, 70, 17 ακολουθώ την ανάγνωση του M. Sznycer, στο Yon *et al.* 2004 (Annexe 2: 223–224 με πειστικότερη, κατά τη γνώμη μου, μεταγραφή και ερμηνεία του ονόματος δια της φοινικικής από εκείνη δια της εβραϊκής της πρώτης δημοσίευσης, Shallum, 9, 10). Υποκοριστικό από σύνθετο θεοφόρο του τύπου θεωνύμιο + ρίζα ŠLM «Ο (θεός) Χ έχει αποζημιώσει/αποκαταστήσει».
- ŠM’ θ.(:) (87). Υποκοριστικό θεοφόρου του τύπου ŠM’ (= επήκουσε) + θεωνύμιο.
- ŠM’ Shamo, α. (8). Υποκοριστικό θεοφόρου ŠM’ + θεωνύμιο, του τύπου ŠM’B‘L, ŠM’MLK ή αντιστρόφως (Sznycer 1971: 158), πρβλ. ανωτ. § 2.1.1 B‘LŠM’.
- Μεταγραφή στην ελληνική *Σαμω*.
- ŠM’Y α. (44). Υποκοριστικό θεοφόρου ŠM’ + θεωνύμιο.
- ŠMR Shamar, α. (100). Υποκοριστικό από από θεοφόρο του τύπου θεωνύμιο + ρίζα ŠMR «διατηρώ», με τη σημασία «Ο (θεός) Χ διατήρησε στη ζωή, έσωσε».
- ŠMRY Shamary, α. (44). Υποκοριστικό με κατάληξη -y.
- T‘R’ Tara, θ. (65). Υποκοριστικό με κατάληξη -ʿ, από το όνομα T‘R.

2.1.4. Θεωνύμια ως ανθρωπωνύμια;

Βλ. ανωτ. § 2.1.1 λ. B<‘>LḤMN αντί BLḤMN.

2.1.5. *Ανθρωπωνύμια που δηλώνουν την ημέρα γεννήσεως ή τη σειρά γεννήσεως σε σχέση με τα αδέρφια τους.* Πρόκειται για ανθρωπωνύμια τα οποία δηλώνουν την ημέρα γεννήσεως του βρέφους, είτε κατά την πρώτη ημέρα της νέας σελήνης, τη νουμηνία, είτε την ημέρα εορτής του θεού, την προστασία του οποίου απήλαυε η οικογένεια του βρέφους, βλ. Donner & Röllig 1971–1976: II. 54).

BKRY Bikrī, α. (= Ο πρωτότοκος) (113).

BNḤDŠ Benḥodesh, α. (= Ο υιός της νέας σελήνης, ο γεννημένος τη νουμηνία, την πρώτη ημέρα της νέας σελήνης) (5, 29, 79). Το αντίστοιχο όνομα στην κυπριακή διάλεκτο είναι *Νωμήνιος*, στην αττική *Νουμήνιος* (Bechtel 1917: 522).

ḤGY α. (= Ο γεννημένος την ημέρα της εορτής) (114), πρβλ. τα ελληνικά αντίστοιχα *Εορταίος*, *Εόρτιος* (Bechtel 1917: 522 κεξ.).

MḤDŠ Maḥdesh, α. (= Από τη νέα σελήνη) (115). Σημειώνεται ότι ο νεκρός έφερε δύο ονόματα, ένα ελληνικό, *Νουμήνιος* και ένα φοινικικό, με μερική σημασιακή σχέση μεταξύ τους.

MNḤM Menaḥem α. (= Ο παρήγορος) (48, 116, 5, 45, 35, 97, 117). Το όνομα προέρχεται από τη ρίζα NḤM που σημαίνει «παρηγορώ», επομένως «Ο παρηγορητικός». Δίδεται ως όνομα στο παιδί της οικογένειας που γεννήθηκε μετά από ένα βρέφος που πέθανε κατά ή λίγο μετά τον τοκετό. Σε δίγλωσσες αναθηματικές επιγραφές της Κύπρου το φοινικικό αυτό όνομα έχει ως αντίστοιχο στις μεν διαλεκτικές επιγραφές το *Μνάσης* (όχι *Μναςής* στη διάλεκτο, 5) στη δε Κοινή το *Μναςέας* (52). Το όνομα *Μναςέας* φέρει, σύμφωνα με τις περισσότερες

αρχαίες πηγές και ο πατέρας του φιλοσόφου Ζήνωνος (βλ. Michaelidou-Nicolaou 1976: αρ. Μ 38· Osborne & Byrne 1996: αρ. 2890· Yon 2004: 95). Καμία όμως από τις δύο αποδόσεις δεν αντιστοιχεί σημασιακά στο φοινικικό όνομα, διότι τα ανθρωπωνύμια της ελληνικής ως παράγωγα του *μιμνήσκω* (= σκέπτομαι, αναφέρω, θυμούμαι, υπενθυμίζω) έχουν σχέση με τη «μνήμη», όχι την «παρηγορία» (Halff 1966: 122· Donner & Röllig 1971–1976: I, αρ. 41 και II: 58). Τ'Μ α. «Ο Δίδυμος» (16, 118). Μεταγραφή στην ελληνική Θωμάς.

2.1.6. Ανθρωπωνύμια προερχόμενα από εθνικά. Πρόκειται για ανθρωπωνύμια δηλωτικά της (απώτερης) καταγωγής των ονομαζομένων. Τα αρσενικά ονόματα συνήθως φέρουν ληκτικό μόρφημα -y, τα θηλυκά -t.

KLKY α. (= Ο Κίλιξ) (100). Εθνωνύμιο το οποίο χρησιμοποιείται και ως κύριο όνομα, με κατάληξη -y. Πρβλ. τα αντίστοιχα *Κίλιξ* και *Κιλικᾶς* της κυπριακής (μεταξύ άλλων) ελληνικής (βλ. Bechtel 1917: 539, λ. *Κίλιξ* και *Κιλικᾶς* και για τα κυπριακά παραδείγματα Fraser & Matthews 1987: I, λ. *Κιλικᾶς* και Egetmeyer 1992: λ. *ki-li-ka*, *ki-li-ka-a*, *ki-li-ka-se*, *ki-li-ka-wi*, *ki-li-ka-wo-se*).

MNRS/[Σ]μύρνος (119). Επιτύμβιο ξένου από τη Λυκία, εγκατεστημένου στο Κίτιον. Για τις δυσκολίες ταύτισης της φοινικικής με την ελληνική μορφή του ονόματος βλ. Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: 83.

PRSY Parsi ή Persay, α. (= Ο Πέρσης) (45, ίσως και στην 128, βλ. Guzzo Amadasi 2007: 204 σημ. 54). Ο γενάρχης της οικογένειας αυτής, έξι γενεές της οποίας αναφέρονται στην επιγραφή, φέρει το όνομα «Πέρσης»· προφανώς είναι δηλωτικό της καταγωγής του προσώπου που εγκαταστάθηκε στην Κύπρο περί το πρώτο τέταρτο του Ε' αι. π.Χ. εικάζεται ως απεσταλμένος της μηδικής διοίκησης. Είναι ενδιαφέρον ότι στη φοινικική ανθρωπωνυμία, λόγω της τάσεως για διατήρηση της παραδόσεως διά των ανθρωπωνυμίων, ακόμα και ένα όνομα αυτής της κατηγορίας είναι δυνατόν να διαιώνίζεται εντός της ίδιας οικογένειας: το όνομα PRSY φέρουν ο γενάρχης και ο τρισέγγονός του.

ŠRDL Shardal, α. (23). Συνοδεύει ως παρωνύμιο το ανθρωπωνύμιο ŠMN'DNY σε επιτύμβιο του Κιτίου. Υπό την προϋπόθεση ότι γίνεται δεκτή η διόρθωση ŠRDL σε ŠRD<N>, το παρωνύμιο σημαίνει «Ο Σαρδηνός» (αντίθετα Guzzo Amadasi στο Yon *et al.* 2004: *Annexe* 1: 209 και Guzzo Amadasi 2007: 199–200).

LW', α. (21, 55). Κατά την Guzzo Amadasi (2007: 200) το άγνωστο από αλλού ανθρωπωνύμιο έλκει πιθανώς την προέλευσή του από ένα τοπωνύμιο.

2.1.7. Ανθρωπωνύμια προερχόμενα από επαγγελματικά ή τίτλους.

GLB Gallab, α. (10) (= Ο Κουρέυς).

MLHTYT α. (22) (= Ο υπεύθυνος του άλατος). Η συντακτική θέση καθώς και η λέξη BN (= υιός) που προηγείται του MLHTYT δικαιολογούν την ένταξη του MLHTYT στα ανθρωπωνύμια που προέρχονται από τίτλους, στην προκειμένη περίπτωση από τον τίτλο αξιωματούχου που συνδέεται με την εκμετάλλευση του άλατος (MLH).

ŠRT' α. (54). Κύριο όνομα προερχόμενο πιθανώς από ιερατικό τίτλο.

2.1.8. Μεταγραφές ελληνικών ονομάτων.

ʾNDR α. (120). Μεταγραφή στο φοινικικό αλφάβητο συντετμημένου ελληνικού ονόματος Ανδρ(ο)- από σύνθετο τύπου Ανδροκλέφης, Ανδρόμαχος κλπ. Πρόκειται για το όνομα του βασιλέως της Λαπήθου (περί το 415–390 π.Χ.) επί των τοπικών νομισμάτων.

DDM α. (54). Μεταγραφή στα φοινικικά του ελληνικού ονόματος Δίδυμος· πρβλ.

ανωτ. § 2.1.5 το σημειτικό αντίστοιχο T'M.

DMWNKS α. (121). Μεταγραφή του ελληνικού ονόματος *Δημόνικος*, το οποίο έφεραν βασιλείς της Λατίθου.

PTLMYS α. (10). Μεταγραφή του ελληνικού ονόματος *Πτολεμαῖος*, εν προκειμένω του βασιλέως *Πτολεμαίου Β' Φιλαδέλφου*.

2.1.9. Ορισμένα ονόματα προβληματικής ετυμολογίας.

ἸNTŠ. Άγνωστο από άλλου ανθρωπωνύμιο (122), πιθανότατα μη σημειτικό (Guzzo Amadasi 2007: 198).

ΗΗΗ α. (1). Αν είναι κύριο όνομα η λέξη στην αρχαιότερη φοινικική επιγραφή που βρέθηκε στην Κύπρο, οι υποθέσεις για την ετυμολογία της είναι προβληματικές (βλ. Guzzo Amadasi 2007: 197–198).

Υ'ŠΘ. (8). Στο Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. Α 1 το όνομα χαρακτηρίζεται, προφανώς εκ λάθους, ως αρσενικό, ορθώς στη σελ. 213. Για το όνομα βλ. Benz 1972: 127, 320–321.

2.2. Τα διπλά ονόματα. Το θέμα των διπλών ονομάτων, των αντιστοιχιών ή μη και του μηχανισμού μετάφρασης ή παράφρασης των ανθρωπωνυμίων έχει απασχολήσει την έρευνα (σύνοψη στον Rey-Coquais 1979: 173). Πέρα από τις μεταγραφές των ονομάτων από τη μια γλώσσα στην άλλη που παρατηρούνται είτε σε δίγλωσσες επιγραφές (π.χ. μεταγραφές ελληνικών ονομάτων στο φοινικικό αλφάβητο PTLMYŠ και PTLMYS (*Πτολεμαῖος*), DDM (*Δίδυμος*), DMNKS (*Δημόνικος*) είτε σε επιγραφές στην ελληνική από ή για άτομα που φέρουν φοινικικά ονόματα (όπως 'BDSSM (*Αψασωμος*), 'BDMLK (*Αβδιμilkος*), 'BDB'L (*Αβδυβαλος*), σε αρκετές δίγλωσσες επιγραφές στη φοινικική και στην ελληνική οι εκεί αναφερόμενοι έχουν ένα φοινικικό και ένα ελληνικό όνομα, το οποίο είναι δυνατόν να μην έχει από απόψεως σημασίας σχέση με το φοινικικό όνομα. Η χρήση διγλωσσών και διγράφων επιγραφών γενικά απαντά είτε σε ελληνόφωνο περιβάλλον είτε χαρακτηρίζει περιόδους κατά τις οποίες η φοινικική βρίσκεται σε υποχώρηση: σε αυτήν την περίπτωση η μετάφραση στην ελληνική, η προσαρμογή (γραμματική και άλλη) ή η χρήση διπλών ονομάτων είναι ενδεικτική αφ' ενός μιας τάσης επισήμανσης και προβολής της φοινικικής καταγωγής, αλλά παράλληλα ένδειξη προϊόντος εξελληνισμού. Θα εξετάσουμε εν συντομία στις παραγράφους που ακολουθούν τις χαρακτηριστικότερες προσπάθειες γλωσσικής προσαρμογής που απαντούν στις επιγραφές της Κύπρου ή σε επιγραφές που αφορούν Κυπρίους, η οποία δίνει και το μέτρο των γλωσσικών επαφών των δύο γλωσσικών κοινοτήτων που μας απασχολούν. Οι ακριβείς παραπομπές για τα ονόματα αυτά απαντούν ανωτ. στις κατηγορίες 2.1.1–2.1.9.

2.2.1. Μετάφραση του ονόματος. Όπως προελέχθη, το ανθρωπωνύμιο BNHDŠ (= Ο γεννημένος τη νουμηνία, την πρώτη ημέρα της νέας σελήνης) αντιστοιχεί στις δίγλωσσες επιγραφές στο *Νουμήνιος*, *Νωμήνιος*, που έχει την ίδια σημασία στην ελληνική. Στην περίπτωση όμως του MHDS (= Από τη νέα σελήνη, βλ. ανωτ. § 2.1.5) σε επιτύμβιο από τον Πειραιά (115), το ελληνικό *Νουμήνιος* αντιστοιχεί μερικώς στο φοινικικό όνομα. Σημειώνεται επίσης ότι στις δίγλωσσες επιγραφές διπλό όνομα φέρει ο αναθέτης ή ο νεκρός, σπανίως ο πατέρας του, δεν αναφέρεται η γενεαλογία του, η οποία δίδεται συνήθως μέχρι τρίτης ή τετάρτης γενεάς στο τμήμα της επιγραφής που είναι συντεταγμένο στη φοινικική. Στο ελληνικό κείμενο δηλώνεται μόνο το πατρώνυμο (και αυτό όχι σε όλες τις περιπτώσεις) και το εθνικό, αν πρόκειται για επιγραφή που βρέθηκε εκτός Κύπρου.

2.2.2. Αντιστοιχία του θεοφόρου ονόματος που προϋποθέτει ένα είδος θρησκευτικού συγκρητισμού. Είναι πιθανόν ότι η διάδοση του ονόματος Ήρακλείδης που φέρουν αρκετοί Κιτιείς που ζουν εκτός Κύπρου, όπως μπορούμε να κρίνουμε από κείμενα που χρονολογούνται από τον Δ' αι. π.Χ. και εξής (π.χ. **123, 124, 125, 80**), προϋποθέτει συγκρητισμό λατρευτικών στοιχείων του Μελκάρθου με τον Ηρακλή. Η διάδοση στο Κίτιον φοινικικών θεοφόρων και παραγώνων τους από το θεωνύμιο Μέλκαρθος καθ' όλη τη διάρκεια της κλασικής περιόδου αλλά και πέρα από αυτή, συνεχίζεται στη φάση του εξελληνισμού με τη διάδοση του ελληνικού αντιστοιχού ανθρωπωνυμίου Ήρακλείδης (βλ. Werner 1975: 40, και ειδικότερα Teixidor 1983· Xella 1999· Ribichini 1999). Αντίθετα, θα πρέπει να υπογραμμισθεί η πλήρης και πρώιμη ενσωμάτωση στη φοινικική ανθρωπωνυμία παραγώνων από θεωνύμια αιγυπτιακής προελεύσεως HR και 'BDHR, 'BD'BST, 'BD'S, 'BD'SR ήδη σε κείμενα του Η'-Στ' αι. π.Χ. (αλλά με τα περισσότερα παραδείγματα να χρονολογούνται στον Δ' αι.), γεγονός που προϋποθέτει έντονο συγκρητισμό ανάμεσα στις φοινικικές και αιγυπτιακές θεότητες, ο οποίος εκφράζεται και γλωσσικώς.

2.2.3. Λανθασμένη αντιστοιχία. Όπως προαναφέρθηκε στην § 2.1.5, το όνομα MNHM (= Ο παρήγορος) έχει ως αντίστοιχο σε δίγλωσσες αναθηματικές επιγραφές στις μεν διαλεκτικές επιγραφές το Μνάσης ή στην Κοινή το Μνασέας. Καμία όμως από τις δύο αποδόσεις δεν αντιστοιχεί σημασιακά στο φοινικικό όνομα, διότι τα ανθρωπωνύμια της ελληνικής ως παράγωγα του μιμνήσκω (= σκέπτομαι, αναφέρω, θυμούμαι, υπενθυμίζω) έχουν σχέση με τη «μνήμη», όχι την «παρηγορία».

2.2.4. Πλήρης αναντιστοιχία. Ο Κιτιεύς ŠM'DN BN H'R, εγκατεστημένος στη Δημητριάδα της Θεσσαλίας (**94**), έφερε ελληνικό όνομα και πατρώνυμο Σώπατρος Διοδώρου, χωρίς καμία αντιστοιχία μεταξύ τους. Το ίδιο συμβαίνει και στην περίπτωση του B'LŠLM σε επιγραφή από τη Λάρνακα της Λαπήθου (**47**), όπου ο αναθέτης φέρει το ελληνικό όνομα Πραξιδημος. Δυστυχώς, με τα υπάρχοντα στοιχεία δεν είναι δυνατόν να προσδιορισθούν οι λόγοι για τους οποίους τα άτομα αυτά υιοθέτησαν και ένα ελληνικό όνομα, π.χ. σε μια κοινότητα όπως αυτή της Λαπήθου τον Δ'/ Γ' αι. π.Χ. Δεν είναι επίσης σαφής ο λόγος και τα κριτήρια με τα οποία επέλεγαν οι Φοίνικες της Κύπρου το ελληνικό τους όνομα. Όπως είναι γνωστό από τις νεότερες μελέτες σε άλλες περιοχές, η επιλογή γίνεται με βάση μια ηχητική ομοιότητα, π.χ. φοινικικό όνομα από το θεωνύμιο Ασάρτη που έχει ως αντίστοιχο στα ελληνικά ένα όνομα του τύπου Στράτων, Φιλόστρατος. Η μετάφραση επίσης και η γνώση της άλλης γλώσσας έδωσαν αντιστοιχίες του τύπου MLKB'L (=Ο Βάαλ είναι βασιλεύς) με ελληνικό όνομα του τύπου Βασιλείδης: βλ. Rey-Coquais 1979: 173. Αυτού του είδους οι επιλογές όμως προϋποθέτουν κάποια τουλάχιστον γνώση και των δύο γλωσσών, πράγμα το οποίο δεν φαίνεται να συμβαίνει στην Κύπρο.

2.3. Διατήρηση της οικογενειακής παράδοσης. Στη φοινικική ανθρωπωνυμία δίδεται ιδιαίτερη έμφαση στην υπογράμμιση της οικογενειακής παράδοσης που εκφράζεται με δύο, κυρίως, τρόπους: με την ομωνυμία πάππου και εγγονού (π.χ. στις επιγραφές **5, 100, 32, 45** κλπ.) ή ακόμη πατρός και υιού (πρβλ. Masson & Szyncer 1972: 72, 93), μητέρας και κόρης και με την αναφορά της γενεαλογίας στις επιγραφές μέχρι τετάρτης ή και έκτης γενεάς σε ορισμένες περιπτώσεις (π.χ. στη **45**). Η αναφορά της γενεαλογίας είναι συνηθέστατη στα επιγραφικά κείμενα

της κλασικής και της πρώιμης ελληνοιστικής περιόδου, πιθανώς κυρίως για τις επιφανείς οικογένειες, και αποτελεί έναν από τους τρόπους υπογράμμισης της συνέχειας είτε της οικογένειας, είτε των παραδόσεων του απώτερου τόπου καταγωγής.

3. Οι γλωσσικές επαφές. Για όσον καιρό διατηρήθηκαν στην Κύπρο τα βασίλεια, δηλαδή ως τα τέλη του Δ' αι. π.Χ., η γλώσσα και η γραφή καθορίζονται και κατά περίπτωση βρίσκονται υπό τον έλεγχο των τοπικών αρχών, οι οποίες σε ορισμένες τουλάχιστον περιπτώσεις, όπως στο βασίλειο της Πάφου, ασκούν, διά της εκπαίδευσης, ένα είδος γλωσσικής πολιτικής (Panayotou 2008: 128 § 3.3). Παράλληλα, γλώσσα και γραφή χρησιμεύουν ως στοιχείο ταυτότητας, υπογραμμίζοντας, εντός Κύπρου, την πολιτιστική και άλλη διαφορά, εκτός Κύπρου τους δεσμούς των ατόμων με τη χώρα καταγωγής τους. Από τις ενδείξεις που έχουμε μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι δύο μεγαλύτερες γλωσσικές κοινότητες της Κύπρου αγνοούσαν για μεγάλες περιόδους τα «σύννοικα στοιχεία», εκτός βεβαίως από τις περιόδους που επεξέτειναν την κυριαρχία τους στα γειτονικά βασίλεια ή κυριαρχούσαν με άλλους τρόπους (βλ. ανωτ. § 2.0). Αντίθετα από αυτό που υποστηρίζεται συχνά, οι γλωσσικές επαφές εντός Κύπρου και μάλιστα εντός του βασιλείου του Κιτίου, καθώς και η άποψη περί γλωσσικών επαφών μεταξύ Ελλήνων και Φοινίκων και ειρηνικής συνύπαρξης σε όλο το νησί δεν αποδεικνύεται με την επίκληση μεμονωμένων κειμένων, και μάλιστα διαφόρων εποχών, σε διάφορες θέσεις. Υπάρχουν, βεβαίως ορισμένες γλωσσικές επαφές, όπως οι όροι TRPY *τρόπαιο(ν)* (58) που χρησιμοποιείται μάλιστα σε μνημείο που στήθηκε για να υπομνήσει τη νίκη των Κιτιέων επί των εχθρών τους (πιθανότατα των Σαλαμινίων), και των συμμάχων τους Παφίων, KNPRS *κανηφόρος* (10), τα οποία είναι δάνεια από την ελληνική· αντιστρόφως σώζονται δάνεια της κυπριακής από τη φοινικική, όπως *ἄριζος* (= τάφος, κυπριακή γλώσσα κατά τον Ηούχιο (Février 1968: 194). Αν υπήρχε όμως συνύπαρξη, όπως υποστηρίζεται από αρκετούς έγκριτους αρχαιολόγους ή ιστορικούς με βάση κυρίως ορισμένα κατάλοιπα του υλικού πολιτισμού, θα υπήρχαν γλωσσικές επαφές, αρκετά δάνεια, πριν μάλιστα από την ελληνοιστική περίοδο. Η συνύπαρξη, όπως και η διαφοροποίηση, η συνείδηση της ταυτότητας και η σημασία που δίδεται σε αυτήν πρέπει να ανιχνεύεται από περισσότερους παράγοντες, ιδιαίτερα για τις προ της ελληνοιστικής εποχής περιόδους (πρβλ. Traidé 1991· Hall 1997: 32). Η συνείδηση της ταυτότητας και ο προσδιορισμός της απέναντι σε άλλα φύλα ήταν κεφαλαιώδους σημασίας για πολλούς αρχαίους πολιτισμούς. Η απουσία ή η σπάνις διγράφων και διγλώσσων κειμένων στη φοινικική και στην κυπριακή κατά την αρχαϊκή και την κλασική περίοδο στην Κύπρο, η έλλειψη σημασιακής αντιστοιχίας σε πολλά διπλά ονόματα ή οι προβληματικές αντιστοιχίες τους καταδεικνύουν έλλειψη γλωσσικής επαφής. Όπως είδαμε, οι διγλωσσες επιγραφές προέρχονται συνήθως από βασίλεια υπό την κυριαρχία του Κιτίου κατά την κλασική περίοδο και ως εκ τούτου μέρος, ή η πλειονότητα του τοπικού πληθυσμού ήταν ελληνόφωνη.

Το συμπέρασμα που εξάγεται κατά την άποψή μου από την εξέταση του γλωσσικού υλικού είναι ότι η γραφή όπως και η γλώσσα των κειμένων στην Κύπρο καθορίζονται ως τα τέλη του Δ' και εν μέρει κατά το πρώτο ήμισυ του Γ' αι. π.Χ. από την επικρατούσα πολιτικώς ομάδα εντός ενός βασιλείου. Το γλωσσικό όμως υπόστρωμα, δηλαδή συμπαγής πληθυσμός που μιλούσε άλλη γλώσσα (όπως στην περίπτωση του Ιδαίου, της Ταμασσού ή της Λαπήθου) είχαν ως αποτέλεσμα τη χρήση ορισμένων διγλώσσων και διγράφων κειμένων.

Επίσης, από τα γλωσσικά λάθη στις λίγες διγλωσσες επιγραφές της Κύπρου

συνάγεται ότι η γλωσσική επάρκεια των συντακτών των κειμένων ή των γραφέων στη χρήση της δεύτερης γλώσσας, εν προκειμένω της κυπριακής ελληνικής, είναι αποτέλεσμα προφορικής μάλλον κατάκτησης (Παναγιώτου 2005: 59–60).

4. Επιλογικά. Το 295/294 π.Χ. η Κύπρος ενσωματώθηκε για τρεις σχεδόν αιώνες στο βασίλειο των Λαγιδών. Οι «νέες πραγματικότητες», για να χρησιμοποιήσω ένα σύγχρονο πολιτικό όρο, άλλαξαν δραστικά τα δεδομένα στην Κύπρο, τα οποία ως τότε είχαν συντηρήσει ένα σύστημα αξιών που αποτυπώνεται στην ανθρωπωνυμία, διαφορετικό για κάθε εθνότητα. Οι γλωσσικές και ευρύτερα πολιτισμικές διαφορές που τόνιζαν τη διαφορετικότητα απαμβλύνονται σταδιακά εντός του ελληνιστικού βασιλείου καθώς πλέον δεν έχουν τι να υπογραμμίσουν (πρβλ. Hall 1997: 32, 47). Η ανθρωπωνυμία, η γλώσσα και η γραφή του Κίτιου (όπως και άλλων περιοχών της Κύπρου με φοινικικό πληθυσμό) από τη μέση ελληνιστική περίοδο και εξής δεν διαφέρει ουσιαστικά από αυτήν της Πάφου ή της Σαλαμίνας, αλλά πρέπει να επισημανθεί ότι ο σταδιακός εξελληνισμός, γλωσσικός μεταξύ άλλων, των Φοινίκων είναι φαινόμενο που παρατηρείται και στις φοινικικές πόλεις της Ασίας, ήδη από την πρώιμη ελληνιστική περίοδο (Rey-Coquais 1979: 175).

Επιγραφικό παράρτημα

1. Εγχάρακτη επιγραφή επί αμφορίσκου από στεατίτη του ΙΑ' αι. π.Χ. Είναι αγνώστου ακριβούς προελεύσεως, θεωρείται όμως συνήθως ότι προέρχεται από το Κίτιον, *RÉS III*: αρ. 1525· Masson & Szzyrmer 1972: 128–130· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. F 3· Yon *et al.* 2004: αρ. 1127· Guzzo Amadasi 2007: 197–198.
2. Αγνώστου ακριβούς προελεύσεως επιτύμβια επιγραφή με αρές, χρονολογούμενη τον Θ' αι. π.Χ., Donner & Röllig 1971–1976: αρ. 30.
3. Κίτιον, επιγραφή επί αγγείου, ανάθημα πιθανώς στην Αστάρτη. Χρονολογείται περί το 800 π.Χ., Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. D 21· Yon *et al.* 2004: αρ. 1100 και *Annexe 1*: 212–213 [M.-G. Guzzo Amadasi]· Guzzo Amadasi 2007: 198.
4. Βάση αγαλματιδίου από τον ναό του Απόλλωνος στο Ιδάλιον που φέρει δίγλωσση (φοινικική και ελληνική) και δίγραφη (στο φοινικικό αλφάβητο και στο κυπριακό συλλαβάριο) αναθηματική επιγραφή του 389 π.Χ., *CIS I*: αρ. 89· Donner & Röllig 1971–1976: αρ. 39· Masson 1983: αρ. 220· Yon *et al.* 2004: αρ. 69.
5. Βάση αγαλματιδίου από τον ναό του Απόλλωνος στην Ταμασσό (θέση Φράγκισσα) που φέρει δίγλωσση (φοινικική και κυπριακή ελληνική) και δίγραφη (στο φοινικικό αλφάβητο και στο κυπριακό συλλαβάριο) αναθηματική επιγραφή, χρονολογούμενη πριν από το 362 π.Χ., *RÉS III*: αρ. 1212· Donner & Röllig 1971–1976: αρ. 41· Masson 1983: αρ. 215.
6. Βάση αγαλματιδίου από τον ναό του Απόλλωνος στην Ταμασσό (θέση Φράγκισσα) που φέρει δίγλωσση (φοινικική και ελληνική) και δίγραφη (στο φοινικικό αλφάβητο και στο κυπριακό συλλαβάριο) αναθηματική επιγραφή, χρονολογούμενη περί το 375 π.Χ., *RÉS III*: αρ. 1213· Masson 1983: αρ. 216· Yon *et al.* 2004: αρ. 70.
7. Βωμός από το Κίτιον που φέρει αναθηματική επιγραφή του 341 π.Χ., *CIS I*: αρ. 10· Donner & Röllig 1971–1976: αρ. 32· Teixidor 1976: 65 (σχόλια στον αρ. 20)· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. A 2· Yon *et al.* 2004: αρ. 1002 και *Annexe 1*: 209 [M.-G. Guzzo Amadasi].
8. Βωμός από το Κίτιον που φέρει αναθηματική επιγραφή του 325 π.Χ., *CIS I*: αρ.

- 11· Donner & Röllig 1971–1976: αρ. 33· Guzzo & Karageorghis 1977: αρ. A 1· Yon *et al.* 2004: αρ. 1001.
9. Αναθηματική επιγραφή από τη Λάρνακα της Λαπήθου, πιθανώς του 275 π.Χ., *RÉS III*: αρ. 1211· Donner & Röllig 1971–1976: αρ. 43.
10. Αναθηματική επιγραφή του 254 π.Χ. (57^ο έτος Κιτίου) από το Ιδάλιον, *CIS I*: αρ. 93· Donner & Röllig 1971–1976: αρ. 40· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. 82.
11. Εγχάρακτη επιγραφή επί αμφορέως αγνώστου ακριβούς προελεύσεως, χρονολογούμενου τον Ζ'–Στ' π.Χ., Masson & Sznycer 1972: 131–132.
12. Βάση αναθήματος από το Κίτιον, 389 π.Χ., *CIS I*: αρ. 88· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. F 1· Yon *et al.* 2004: αρ. 1125 και *Annexe 1*: 213 [M.-G. Guzzo Amadasi] για την προέλευση.
13. Κίτιον (;), γραπτή επιγραφή επί αμφορέως αβέβαιης χρονολόγησης, *RÉS III*: αρ. 1519 A-B· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. F 2· Yon *et al.* 2004: αρ. 1126.
14. Κίτιον, επιτύμβιο (;), πιθανώς του Ε'–Δ' αι. π.Χ., *CIS I*: αρ. 54· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 39· Yon *et al.* 2004: αρ. 1069.
15. Κίτιον, Δ' αι. π.Χ., επιτύμβιο, *CIS I*: αρ. 50· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 41· Yon *et al.* 2004: αρ. 1071.
16. Κίτιον, επιτύμβια επιγραφή που χρονολογείται στα τέλη του Δ' αι. π.Χ., *CIS I*: αρ. 46· Donner & Röllig 1971–1976: αρ. 35· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 1· Yon *et al.* 2004: αρ. 1031.
17. Κίτιον, Δ' αι. π.Χ., επιτύμβιο, Yon *et al.* 2004: αρ. 1134 και *Annexe 2*: 223–224 [M. Sznycer].
18. Ιδάλιον, Γ' αι. π.Χ., αναθηματική επιγραφή, Caquot & Masson 1968: 302–306.
19. Κίτιον, εγχάρακτη επιγραφή επί υδρίας του Ε' αι. π.Χ., Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. D 36· Yon *et al.* 2004: αρ. 1115.
20. Κίτιον, επιτύμβια επιγραφή επί «σαρκοφάγου» των αρχών του Δ' αι. π.Χ., Masson & Sznycer 1972: 69–75· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. F 6· Yon *et al.* 2004: αρ. 1130 και *Annexe 1*: 214 αρ. 1130 [M.-G. Guzzo Amadasi] (χρονολόγηση).
21. Κίτιον, επιτύμβια στήλη του Δ' αι. π.Χ. από το νεκροταφείο στη θέση Άγιος Γεώργιος Λάρνακας, Yon *et al.* 2004: αρ. 1132 και *Annexe 2*: 223–224, αρ. 1132 [M. Sznycer].
22. Κίτιον, επιτύμβιο του Δ' αι. π.Χ. από το νεκροταφείο στη θέση Άγιος Γεώργιος, Yon *et al.* 2004: αρ. 1133· Guzzo Amadasi 2007: 198.
23. Κίτιον, περί το 375 π.Χ., επιτύμβιο μνημείο, *CIS I*: αρ. 44· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 40· Yon *et al.* 2004: αρ. 1070, πρβλ. όμως *Annexe 1*: 209 [M.-G. Guzzo Amadasi]· Guzzo Amadasi 2007: 199.
24. Κίτιον, επιτύμβιος βωμός, πιθανώς του Δ' αι. π.Χ., *CIS I*: αρ. 42· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 34· Yon *et al.* 2004: αρ. 1064· Guzzo Amadasi 2007: 199.
25. Κίτιον, επιτύμβιος βωμός, Δ'–Γ' αι. π.Χ., Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 35· Yon *et al.* 2004: αρ. 1065· Guzzo Amadasi 2007: 199.
26. Καρχηδόνα, επιτύμβια (;) στήλη Κιτιέως, Γ' αι. π.Χ., *CIS III*: αρ. 5997· *RÉS III*: αρ. 1225· Masson & Sznycer 1972: 72, υποσημ. 3· Yon *et al.* 2004: αρ. 178· Guzzo Amadasi 2007: 200.
27. Παλαιόκαστρο Πύλας, βάση αναθήματος στον θεό Rashap-She[d] (δηλαδή τον Βησά) με την υπογραφή του γλύπτη· η επιγραφή χρονολογείται το 675 π.Χ. ή στα μέσα του Ζ' αι. π.Χ., *RÉS III*: αρ. 1214· Caquot & Masson 1968: 295–302· Yon *et al.* 2004: αρ. 1143.

28. Κίτιον, επιτύμβια επιγραφή απροσδιόριστης χρονολογίας, *CIS I*: αρ. 71· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 16· Yon *et al.* 2004: αρ. 1046.
29. Επιτύμβια επιγραφή από το Κίτιον χρονολογούμενη περί τον Δ' αι. π.Χ., *CIS I*: αρ. 47· Donner & Röllig 1971–1976: ρ. 36· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 31· Yon *et al.* 2004: αρ. 1061.
30. Κίτιον, επιτύμβια επιγραφή απροσδιόριστης χρονολογίας, *CIS I*: αρ. 70· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 15· Yon *et al.* 2004: αρ. 1045.
31. Επιτύμβια επιγραφή απροσδιόριστης χρονολογίας από το Κίτιον, *CIS I*: αρ. 61· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 6· Yon *et al.* 2004: αρ. 1036.
32. Κίτιον, Δ' αι. π.Χ., επιτύμβια στήλη, *CIS I*: αρ. 52· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 43· Yon *et al.* 2004: αρ. 1073.
33. Κίτιον, επιτύμβιο, *CIS I*: αρ. 60· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 5· Yon *et al.* 2004: αρ. 1035.
34. Κίτιον, Δ' αι. π.Χ., γραπτή επιγραφή επί πίθου με το όνομα του κατόχου, Yon *et al.* 2004: αρ. 1142.
35. Κίτιον, επιτύμβιο, *CIS I*: αρ. 57· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 2· Yon *et al.* 2004: αρ. 1032.
36. Κίτιον, αναθηματική επιγραφή που χρονολογείται πιθανώς στην περίοδο 392–362 π.Χ., *RÉS III*: αρ. 1516· Caquot & Masson 1968: 313–314· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. A 28· Yon *et al.* 2004: αρ. 1028 και *Annexe 1*: 209, αρ. 1028 [M.-G. Guzzo Amadasi].
37. Κίτιον, αμφορέας απροσδιόριστης χρονολογίας με γραπτή επιγραφή για ταφική χρήση, Masson & Sznycer 1972: 115–117, αρ. 12B· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. F 5· Masson 1983: 274 (σχόλια στον αρ. 259)· Yon *et al.* 2004: αρ. 1129 και *Annexe 1*: 213–214 [M.-G. Guzzo Amadasi].
38. Κίτιον, εγχάρακτη επιγραφή του Δ' αι. π.Χ. επί αττικού αγγείου, Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. D 40· Yon *et al.* 2004: αρ. 1119.
39. Κίτιον, γραπτή επιγραφή επί πίθου, Δ' αι. π.Χ., Yon *et al.* 2004: αρ. 1141.
40. Κίτιον, επιτύμβια επιγραφή, *CIS I*: αρ. 78· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 23· Yon *et al.* 2004: αρ. 1053.
41. Κίτιον, γραπτή επιγραφή επί αμφορέως του Δ' αι. π.Χ., *RÉS III*: αρ. 1526· Teixidor 1976: 66, αρ. 22· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. D 7· Yon *et al.* 2004: αρ. 1086 και *Annexe 1*: 207 [M.-G. Guzzo Amadasi].
42. Ιδάλιον, αναθηματική επιγραφή στη θεά Anat από τον βασιλέα του Κιτίου και του Ιδαλίου Baalmilk B' (479–449 π.Χ.), στην οποία αναφέρεται εκτός από τον πατέρα του Ozibaal και ο ομώνυμος πάππος του, Baalmilk A'· χρονολογείται στα μέσα του Ε' αι. π.Χ., Yon *et al.* 2004: αρ. 45.
43. Αγνώστου ακριβούς προελεύσεως (πιθανώς από το Κίτιον ή το Ιδάλιον) αναθηματική πιθανότατα επιγραφή του δευτέρου ημίσεως του Ε' αι. π.Χ., Yon *et al.* 2004: αρ. 46.
44. Κίτιον, γραπτή επιγραφή επί ταφικού αμφορέως χρονολογούμενου στις αρχές ή στο πρώτο ήμισυ του Ζ' αι. π.Χ. (του τέλους του Ζ' αι. κατά τον Peckham 1968a: 17), *RÉS III*: αρ. 1520· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. D 3· Yon *et al.* 2004: αρ. 1082 και *Annexe 1*: 207 [M.-G. Guzzo Amadasi].
45. Επιτύμβιο από το Κίτιον, που χρονολογείται περί τα μέσα του Δ' αι. π.Χ., *RÉS III*: αρ. 1206· Sznycer 1971: 159–160· Donner & Röllig 1971–1976: αρ. 34· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 45· Yon *et al.* 2004: αρ. 1075.
46. Κίτιον, γραπτή επιγραφή επί οστράκου, Yon *et al.* 2004: αρ. 1156 και *Annexe 2*: 217, 221, αρ. 1156 [M. Sznycer].
47. Λάρνακα της Λαπήθου, δίγλωσση (στη φοινικική και την Κοινή) και δίγραφη

- (στη φοινικική και στο μλησιακό αλφάβητο) αναθηματική επιγραφή στην Αθηνά/Anat και τον Πτολεμαίο (Α' Σωτήρα). Η επιγραφή χρονολογείται πιθανώς μεταξύ των ετών 294–285 (Δ' αι. π.Χ., Donner & Röllig 1971–1976). CIS I: αρ. 95· *RÉS* III: αρ. 1515· Donner & Röllig 1971–1976: αρ. 42· Caquot & Masson 1968: 317–320· Masson & Sznycer 1972: 79–80.
48. Κίτιον, πινακίδα λογιστικού περιεχομένου του Δ' αι. π.Χ., CIS I: αρ. 87· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. C 2· Yon *et al.* 2004: αρ. 1079.
49. Υπογραφή του Βαλσάμωνος Φιλοδήμου από τη Λήδρα, εγχάρακτη στο μλησιακό αλφάβητο σε τοίχο του ναού του Ακώριος στο Καρνάκ της Αιγύπτου. Το χάραγμα χρονολογείται μετά το 385 π.Χ., αν συνδεθεί με τους Κυπρίους, μεταξύ άλλων, μισθοφόρους που στρατολογήθηκαν κατά τον αντιπερσικό αγώνα του Ακώριος και του συμμάχου του Ευαγόρου του Α', βλ. Masson 1983: 229, 374· Masson & Sznycer 1972: 101–102, αρ. 8bis.
50. Λάρνακα της Λαπήθου, αναθηματική επιγραφή του Δ' αι. π.Χ., Honeyman 1938· Greenfield 1987: 391, 395.
51. Κίτιον, επιτύμβια επιγραφή, CIS I: αρ. 69· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 14· Yon *et al.* 2004: αρ. 1044.
52. Ιδάλιον, αλφαβητική αναθηματική επιγραφή στην ελληνική, 264 π.Χ., Yon *et al.* 2004: αρ. 179.
53. Περιοχή Λεμεσού, οκτώ αποτμήματα δύο χάλκινων φιαλών που φέρουν την ίδια επιγραφή, περί το 750–725 π.Χ.(;), Donner & Röllig 1971–1976: αρ. 31.
54. Κίτιον, επιτύμβιο του Δ' αι. π.Χ., Yon *et al.* 2004: αρ. 1135.
55. Κίτιον, γραπτή επιγραφή επί οστράκου. Κατάλογος ονομάτων του Στ' αι. π.Χ., Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. D 38· Yon *et al.* 2004: αρ. 1117· Guzzo Amadasi 2007: 199 (χρονολόγηση στον Ζ' αι. π.Χ.), 200, 201.
56. Κίτιον, Δ' αι. π.Χ., επιτύμβια επιγραφή, CIS I: αρ. 48· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 32· Yon *et al.* 2004: αρ. 1062.
57. Κίτιον, Στ' αι. π.Χ., γραπτή επιγραφή επί αγγείου, Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. D 20· Yon *et al.* 2004: αρ. 1099.
58. Κίτιον, ενεπίγραφη βάση του τροπαίου που έστησε ο βασιλεύς Μιλτιάθων μετά τη νίκη του επί των Σαλαμινίων (;) και των συμμάχων τους Παφίων το 392 π.Χ., Yon & Sznycer 1991: 808· Yon *et al.* 2004: αρ. 1144.
59. Κίτιον, Δ' αι. π.Χ., αναθηματική επιγραφή, CIS I: αρ. 15· Teixidor 1976: 64, αρ. 19· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. A 4· Yon *et al.* 2004: αρ. 1004 και *Annexe* 1: 206 [M.-G. Guzzo Amadasi].
60. Αναθηματική επιγραφή από το Κίτιον που χρονολογείται περί το 300 π.Χ., CIS I: αρ. 13· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. A 27· Yon *et al.* 2004: αρ. 1027.
61. Αμαθούς, εγχάρακτη επιγραφή επί αττικού αγγείου που βρέθηκε στο ιερό της Αφροδίτης, πιθανώς του πρώτου ημίσεως του Ε' αι. π.Χ., Sznycer 1987: 389.
62. Κίτιον, όστρακο αμφορέως, το οποίο φέρει γραπτή επιγραφή· χρονολογείται στα τέλη του Ζ' αι. π.Χ., Masson & Sznycer 1972: 119, αρ. 12D· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. D 12· Yon *et al.* 2004: αρ. 1091.
63. Κίτιον, Δ' αι. π.Χ. (η χρονολογία κατά τους Guzzo Amadasi & Karageorghis), επιτύμβιο, CIS I: αρ. 49· Masson & Sznycer 1972: 66· Donner & Röllig 1971–1976: II: 10, αρ. 8· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 33· Yon *et al.* 2004: αρ. 1063.
64. Κίτιον, επιτύμβιο απροσδιόριστης χρονολογίας, CIS I: αρ. 59· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 4· Yon *et al.* 2004: αρ. 1034.
65. Κίτιον, επιτύμβια επιγραφή απροσδιόριστης χρονολογίας, CIS I: αρ. 64· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 9· Yon *et al.* 2004: αρ. 1039.
66. Κίτιον, απροσδιόριστης χρονολογίας γραπτή επιγραφή επί οστράκου, Yon *et al.*

- 2004: αρ. 1152 και *Annexe 2*: 217, 220, αρ. 1152 [M. Sznycer].
67. Αλασσα, Ε' αι. π.Χ., γραπτή επιγραφή επί οστράκου, Masson & Sznycer 1972: 91–94, αρ. 5.
68. Κίτιον, όστρακο μελανόμορφου αττικού αγγείου του τέλους του Ε' αι. π.Χ. με εγχάρακτη επιγραφή του Δ' αι. π.Χ., Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. D 42· Yon *et al.* 2004: αρ. 1121.
69. Κίτιον, γραπτή επιγραφή επί πίθου με το όνομα του κατόχου του αγγείου, πιθανώς των αρχών του Ε' αι. π.Χ., Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977, αρ. D 32· Yon *et al.* 2004: αρ. 1111.
70. Κίτιον, επιτύμβιο του Δ' αι. π.Χ. από το νεκροταφείο στον Άγιο Γεώργιο (Κοντό) Yon *et al.* 2004: αρ. 1131 και *Annexe 2*: 223–224 [M. Sznycer]· Guzzo Amadasi 2007: 201, 206.
71. Κίτιον(ι), αναθηματική επιγραφή του Γ' αι. π.Χ., CIS I: αρ. 41· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. A 26· Yon *et al.* 2004: αρ. 1026, και *Annexe 1*: 208 (χρονολόγηση, νεότερη βιβλιογραφία) [M.-G. Guzzo Amadasi].
72. Κίτιον, κείμενο οικονομικού περιεχομένου από τον ναό της Ασάτης, των μέσων του Ε' ή του πρώτου τετάρτου του Δ' αι. π.Χ. (χρονολόγηση στο πρώτο ήμισυ του Ε' αι. από τον Lipiński (1987: 94, υποσημ. 2)· CIS I: αρ. 86A–B· Donner & Röllig 1971–1976: αρ. 37· Masson & Sznycer 1972: 21–68· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. C 1· Yon *et al.* 2004: αρ. 1078 και *Annexe 1*: 209–211 [M.-G. Guzzo Amadasi].
73. Κίτιον, 362–312 π.Χ., αναθηματική επιγραφή, CIS I: αρ. 14· Masson & Sznycer 1972: 119· Teixidor 1976: 64, αρ. 20· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. A 3· Yon *et al.* 2004: αρ. 1003 και *Annexe 1*: 206 [M.-G. Guzzo Amadasi].
74. Χαράγματα Κιτιέων, μεταξύ άλλων, στο Μεμνόνειον της Αβύδου, τα οποία χρονολογούνται στην περίοδο Ε'–Γ' αι. π.Χ., RÉS III: αρ. 1302· Donner & Röllig 1971–1976: αρ. 49· Yon *et al.* 2004: αρ. 175.
75. Επιτύμβια επιγραφή απροσδιόριστης χρονολογίας από το Κίτιον, CIS I: αρ. 68· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 13· Yon *et al.* 2004: αρ. 1043.
76. Επιγραφή επί αμφορέως από τον τάφο 79 της Σαλαμίνας που χρονολογείται στον Ζ' αι. π.Χ., Pouilloux *et al.* 1987: αρ. B.
77. Κίτιον, επιγραφή επί οστράκου· χρονολογείται περί τα τέλη του Ζ' αι. π.Χ., Yon *et al.* 2004: αρ. 1155 και *Annexe 2*: 217, 221 [M. Sznycer].
78. Κίτιον, επιτύμβια επιγραφή που χρονολογείται περίπου στον Δ' αι. π.Χ., CIS I: αρ. 53· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 44· Yon *et al.* 2004: αρ. 1074.
79. Αθήνα, δίγλωσση (στη φοινικική και στην ελληνική) και δίγραφη (στο φοινικικό και στο μιλησιακό αλφάβητο) επιτύμβια επιγραφή Κιτιέως, η οποία χρονολογείται στο δεύτερο ήμισυ του Δ' αι. π.Χ., IG II²: αρ. 9034· CIS I: αρ. 117· Donner & Röllig 1971–1976: αρ. 55· Yon *et al.* 2004: αρ. 165. 29
80. Λίνδος, δίγλωσση (στην ελληνική και στη φοινικική) και δίγραφη (στο μιλησιακό και στο φοινικικό αλφάβητο) επιτύμβια επιγραφή Κιτιέως, χρονολογούμενη περί το 200 π.Χ. (κατά την Guzzo Amadasi 2007: 204 είναι λίγο μεταγενέστερη της προηγούμενης επιγραφής αρ. 79), Yon *et al.* 2004: αρ. 172.
81. Ημιώβολα(ι) του τελευταίου τετάρτου του Ε' αι. π.Χ. με δυσανάγνωστη επιγραφή 'Β στη φοινικική· αποδίδονται στον Αβδήμονα της Σαλαμίνας, Masson & Sznycer 1972: 124–125, αρ. A.
82. Κίτιον, 392–362 π.Χ., αναθηματική επιγραφή επί πίθου, Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. A 5· Yon *et al.* 2004: αρ. 1005 και *Annexe 1*: 206 [M.-G. Guzzo Amadasi].
83. Κίτιον, γραπτή επιγραφή επί πίθου, πιθανώς με το όνομα του κατόχου του

- αγγείου, Στ' αι. π.Χ., Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. D 17· Yon *et al.* 2004: αρ. 1096.
84. Κίτιον, Ε'-Δ' αι. π.Χ., γραπτή επιγραφή επί αγγείου, Yon *et al.* 2004: αρ. 1138.
 85. Κίτιον, επιτύμβιο του Δ' αι. π.Χ., *RÉS* III: αρ. 1207· Caquot & Masson 1968: 316· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 46· Yon *et al.* 2004: αρ. 1076· Guzzo Amadasi 2007: 201.
 86. Χάραγμα από τη Νέα Πάφο χρονολογούμενο περί το 300 π.Χ., Michaelides & Szzyrmer 1985· Puech 1990: 108-109, αρ. C.
 87. Επιτύμβιο του Δ' αι. π.Χ. από το Κίτιον, *CIS* I: αρ. 51· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 42· Yon *et al.* 2004: αρ. 1072.
 88. Κίτιον, επιτύμβια επιγραφή απροσδιόριστης χρονολογίας, *CIS* I: αρ. 72· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 17· Yon *et al.* 2004: αρ. 1047.
 89. Επιτύμβια (;) στήλη του Δ' αι. π.Χ. από το Κίτιον, *CIS* I: αρ. 12· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. E 1· Yon *et al.* 2004: αρ. 1122.
 90. Εγχάρακτη επιγραφή στην είσοδο τάφου στα Κελλάρια (Τσιελλάρα) Σαλαμίνας, Ε' αι. π.Χ., Masson & Szzyrmer 1972: 127-128, αρ. C· Masson 1983: (*Addenda Nova*), αρ. 318e· Pouilloux *et al.* 1987: αρ. 18.
 91. Ενεπίγραφο όστρακο που βρέθηκε στον τάφο 77 της Σαλαμίνας. Χρονολογείται τον Ε'-Δ' αι. π.Χ., Pouilloux *et al.* 1987: αρ. C.
 92. Ενεπίγραφα νομίσματα του βασιλέως της Λαπήθου Σιδκίμλκ (πρω του ή περί το 450 π.Χ., βλ. Michaelidou-Nicolaou 1987: 334· Destrooper-Georgiades 1987: 346· Masson & Szzyrmer 1972: 98-99, αρ. 8B· Seibert 1976: 20· Amandry 1994: 78, αρ. 62.
 93. Κίτιον, αναθηματική επιγραφή της περιόδου 392-362 π.Χ., *CIS* I: αρ. 22 a, b· Guzzo & Karageorghis 1977: αρ. A 9· Yon *et al.* 2004: αρ. 1009 και *Annexe* 1: 206-207 [M.-G. Guzzo Amadasi].
 94. Δημητριάς Θεσσαλίας, περί το 225 π.Χ., δίγλωσσο (στην ελληνική και τη φοινικική) και δίγραφο (στο ελληνικό αλφάβητο και το φοινικικό) επιτύμβιο Κιτιέως, Masson 1969: 699, αρ. 6· Yon *et al.* 2004: αρ. 171.
 95. Κίτιον, Ε'-Δ' αι. π.Χ., γραπτή επιγραφή επί πίθου, Yon *et al.* 2004: αρ. 1137.
 96. Ιδάλιον, γραπτή επιγραφή επί αμφορέως, Masson & Szzyrmer 1972: 112, αρ. Bb.
 97. Κίτιον, επιτύμβιο χρονολογούμενο πιθανώς τον Δ'-Γ' αι. π.Χ., *CIS* I: αρ. 55· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 37.
 98. Όστρακο μελαμβαφούς αγγείου από μικρό ιερό του Eshmun-Melqart στο Κίτιον, πιθανώς του Δ' αι. π.Χ., *RÉS* III: αρ. 1517A· Masson & Szzyrmer 1972: 117-118, αρ. 12 Ca· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. D 9· Yon *et al.* 2004: αρ. 1088.
 99. Περιοχή Γόλων, αμφορέας με γραπτή επιγραφή, η οποία χρονολογείται στον Στ' αι. π.Χ., Masson & Szzyrmer 1972: 113-114, αρ. 11.
 100. Κίτιον, αναθηματική επιγραφή χρονολογούμενη το 320/319 π.Χ., *CIS* I: αρ. 14· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. A 30· Yon *et al.* 2004: αρ. 1030 και *Annexe* 1: 205 [M.-G. Guzzo Amadasi].
 101. Όστρακο αμφορέως που φέρει γραπτή επιγραφή, χρονολογούμενη στον Στ'-Ε' αι. π.Χ. (Guzzo Amadasi στο Yon *et al.* 2004: *Annexe* 1: 212· του Ε' αι. π.Χ. κατά τους Masson & Szzyrmer 1972: 121). Προέρχεται από το Κίτιον. Masson & Szzyrmer 1972: 121, αρ. 12Eb· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. D 14· Yon *et al.* 2004: αρ. 1093 και *Annexe* 1: 212 [M.-G. Guzzo Amadasi].
 102. Κίτιον, αμφορέας με γραπτή επιγραφή των αρχών του Ζ' αι. π.Χ. (Peckham 1968a: 17) ή του δευτέρου ημίσεως του Ζ' αι. π.Χ., *RÉS* III: αρ. 1521· Masson & Szzyrmer 1972: 119, υποσημ. 6· Teixidor 1976: 65, αρ. 21 (χρονολόγηση στα τέλη

- του Ζ' αι. π.Χ.)· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. D 4· Yon *et al.* 2004: αρ. 1083.
103. Δένεια, Στ'/Ε' αι. π.Χ., γραπτή επιγραφή επί αμφορέως, Allan 2004: 242.
104. Σφραγίδα της περιόδου Η'-Στ' αι. π.Χ., αγνώστου ακριβούς προελεύσεως, Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. D 1· Yon *et al.* 2004: αρ. 1080.
105. Κίτιον(;), επιτύμβια επιγραφή απροσδιόριστης χρονολογίας, CIS I: αρ. 81· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 26· Yon *et al.* 2004: αρ. 1056. 31
106. Κίτιον, αποσπασματική (αναθηματική;) επιγραφή του Δ' αι. π.Χ., RÉS I: αρ. 389· Masson & Sznycer 1972: 130-131· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. E 3· Yon *et al.* 2004: αρ. 1124 και *Annexe* 1: 207 [M.-G. Guzzo Amadasi].
107. Πέργαμος (Κύπρου), επιτύμβια στήλη χρονολογούμενη στο πρώτο ήμισυ του Δ' αι. π.Χ., Masson & Sznycer 1972: 121-123, αρ. 13· Pogiati 2003: 195, αρ. 112.
108. Δίγραφα νομίσματα του Σασμάος Δοξάνδρω, βασιλέως του Μαρίου (περ. 470/460-449 π.Χ.), Caquot & Masson 1968: 317· Masson & Sznycer 1972: 79-81, αρ. 1· Masson 1983: αρ. 168.
109. Κίτιον, επιτύμβια επιγραφή απροσδιόριστης χρονολογίας, CIS I: αρ. 65· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 10· Yon *et al.* 2004: αρ. 1040.
110. Πειραιάς, δίγλωσση (ελληνική και φοινικική) και δίγραφη (αλφαβητική ελληνική και φοινικική) επιτύμβια επιγραφή Κιτιέως χρονολογούμενη στον Ε' ή στον Δ' αι. π.Χ., IG II²: αρ. 9031· Yon *et al.* 2004: αρ. 162.
111. Κίτιον, επιτύμβια επιγραφή, CIS I, αρ. 76· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 21· Yon *et al.* 2004: αρ. 1051.
112. Κίτιον, γραπτή επιγραφή επί αγγείου, το οποίο πιθανώς χρονολογείται στα τέλη του Στ' ή στον Ε' αι. π.Χ., Masson & Sznycer 1972: 119-121, αρ. Ea· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. D 13· Yon *et al.* 2004: αρ. 1092.
113. Επιγραφή επί αναγλύφου που βρέθηκε σε τάφο του Κουρίου, Ζ' αι. π.Χ., Masson & Sznycer 1972: 89-91, αρ. 4B.
114. Κίτιον, επιτύμβια επιγραφή, CIS I, αρ. 67· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 12· Yon *et al.* 2004: αρ. 1042.
115. Πειραιάς, δίγλωσση (στη φοινικική και στην ελληνική) και δίγραφη (στο φοινικικό και το μιλησιακό αλφάβητο) επιτύμβια επιγραφή Κιτιέως, του Δ' μάλλον παρά του Γ' αι. π.Χ., IG II²: αρ. 9035· RÉS I: αρ. 388· Donner & Röllig 1971-1976: αρ. 57· Yon *et al.* 2004: αρ. 166.
116. Κίτιον, επιτύμβιο του πρώτου τρίτου του Δ' αι. π.Χ., Yon *et al.* 2004: αρ. 1136 και *Annexe* 2: 220-221 [M. Sznycer].
117. Κίτιον, αμφορέας απροσδιόριστης χρονολογίας με γραπτή επιγραφή, RÉS III: αρ. 1518· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. D 2· Yon *et al.* 2004: αρ. 1081.
118. Επιτύμβια επιγραφή από το Κίτιον, CIS I: αρ. 66· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 11· Yon *et al.* 2004: αρ. 1041. 32
119. Κίτιον, δίγλωσση (ελληνική και φοινικική) και δίγραφη (στο μιλησιακό και στο φοινικικό αλφάβητο) επιτύμβια στήλη που χρονολογείται στις αρχές του Γ' αι. π.Χ. (Michaelidou-Nicolaou 1976: αρ. Σ 19), CIS I: αρ. 45· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 36· Yon *et al.* 2004: αρ. 1066 και 2068 και *Annexe* 1: 205 [M.-G. Guzzo Amadasi].
120. Το όνομα του βασιλέως της Λαπήθου Άνδρ(ο)- (περί το 415-390 π.Χ.) γραμμένο σε φοινικικό αλφάβητο επί των τοπικών νομισμάτων, Masson & Sznycer 1972: 100, αρ. 8C.
121. Νομίσματα του βασιλέως της Λαπήθου Δημονίκου Α' με το όνομα του βασιλέως μεταγεγραμμένο σε φοινικικό αλφάβητο, χρονολογούμενα περί το 500 π.Χ., Masson & Sznycer 1972: 98, αρ. Α, εικ. 1 (σελ. 97)· Destrooper-Georgiades

- 1987: 346. Νομίσματα του βασιλέως της Λαπήθου Δημονίκου Β' με επιγραφές σε φοινικική γλώσσα και αλφάβητο· χρονολογούνται στις αρχές του Δ' αι. π.Χ., Masson & Sznycer 1972: 98, αρ. Α, εικ. 3 (σελ. 97)· Greenfield 1987: 391· Amandry 1994: 81, αρ. 67· Destrooper 2011: 416.
122. Κίτιον, εγχάρακτη μετά την όπτηση επιγραφή επί υδρίας του Η' αι. π.Χ. που βρέθηκε σε τάφο, *RÉS* III: αρ. 1524· Masson & Sznycer 1972: 114–115, αρ. 12Α (όπου απορρίπτεται η γενικώς παραδεδεγμένη ερμηνεία του ονόματος ως μεταγραφής στα φοινικικά του ελληνικού ονόματος Άνθος)· Teixidor 1976: 67, αρ. 25· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. D 6· Yon *et al.* 2004: αρ. 1085 και *Annexe* 1: 205, 207 [M.-G. Guzzo Amadasi]· Guzzo Amadasi 2007: 198.
123. Επιτύμβια στήλη Κιτιέως, η οποία βρέθηκε στον Πειραιά. Είναι γραμμένη στην ελληνική. Χρονολογείται μετά τα μέσα του Δ' αι. π.Χ., *IG* II²: 9032· Yon *et al.* 2004: αρ. 163.
124. Δίγραφη (στο μιλησιακό και στο φοινικικό αλφάβητο) και δίγλωσση (στην ελληνική και στη φοινικική) επιτύμβια στήλη Κιτιέως, η οποία βρέθηκε στον Πειραιά. Χρονολογείται στον Δ' αι. π.Χ., *IG* II²: 9033· Yon *et al.* 2004: αρ. 164.
125. Ψήφισμα στην ελληνική προς τιμήν του Ήλιοδώ[ρου] *Ηρα]κλείδου* από το Κίτιον. Βρέθηκε στη Δήλο και χρονολογείται στον Δ'/Γ' αι. π.Χ., *IG* XI 4, 512· Yon *et al.* 2004: αρ. 170.
126. Κίτιον, επιτύμβια επιγραφή χρονολογούμενη στον Δ' αι. περίπου, *CIS* I: αρ. 83· Guzzo & Karageorghis 1977: αρ. B 28· Yon *et al.* 2004: αρ. 1058· Guzzo Amadasi 2007: 201 (χρονολόγηση).
127. Κίτιον, πιθανώς επιτύμβια επιγραφή απροσδιόριστης χρονολογίας, *CIS* I: αρ. 74· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 19· Yon *et al.* 2004: αρ. 1049· Guzzo Amadasi 2007: 204.
128. Κίτιον, επιτύμβια επιγραφή απροσδιόριστης χρονολογίας, *CIS* I: αρ. 75· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 20 (σχόλια)· Yon *et al.* 2004: αρ. 1050· Guzzo Amadasi 2007: 204–205.
129. Ιδάλιον, ανάθημα του Μιλκιάθωνος, χρονολογούμενο το 391 π.Χ., *CIS* I: αρ. 90· Donner & Röllig 1971–1976: αρ. 38· Yon *et al.* 2004: αρ. 68.
130. Ιδάλιον, ανάθημα του Πυμιάθωνος (:), χρονολογούμενο πιθανώς το 354 π.Χ., *CIS* I: αρ. 92· Yon *et al.* 2004: αρ. 181.
131. Χώρα Κιτίου (Γδι), αναθηματική επιγραφή του 328 π.Χ., Guzzo & Karageorghis 1977: αρ. A 29· Yon *et al.* 2004: αρ. 1029 και *Annexe* 1: 208 [M.-G. Guzzo Amadasi].
132. Ιδάλιον, ανάθημα του Μιλκιάθωνος, χρονολογούμενο στις αρχές του Δ' αι. π.Χ., *CIS* I: αρ. 91· Yon *et al.* 2004: αρ. 180.
133. Κίτιον, αναθηματική επιγραφή χρονολογούμενη στη βασιλεία του Μιλκιάθωνος (392–362 π.Χ.), *CIS* I: αρ. 17, 20, 21· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. A 6· Yon *et al.* 2004: αρ. 1006 και *Annexe* 1: 206 [M.-G. Guzzo Amadasi].
134. Κίτιον, αναθηματική επιγραφή χρονολογούμενη στη βασιλεία του Μιλκιάθωνος (392–362 π.Χ.), *CIS* I: αρ. 18· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. A 7· Yon *et al.* 2004: αρ. 1007.
135. Σαλαμίνια, επιγραφή επί οστράκου του Η' αι. π.Χ., Pouilloux *et al.* 1987: αρ. Α.
136. Αργυρούς στατήρας του βασιλέως της Λαπήθου Baalzakor, χρονολογούμενος στο πρώτο ήμισυ του Ε' αι. π.Χ. (Στ'/Ε' αι. κατά την Destrooper 2011: 415–416), Amandry 1994: 76–77, αρ. 58.
137. Αργυρούν τετρώβολο του βασιλέως του Κιτίου Baalmilk Β' (περ. 425–400 π.Χ.), Amandry 1994: 78, αρ. 63.
138. Κίτιον, επιτύμβια στήλη απροσδιόριστης χρονολογίας, *CIS* I: αρ. 58· Guzzo Amadasi & Karageorghis 1977: αρ. B 3· Yon *et al.* 2004: αρ. 1033.

Συντομογραφίες Βιβλιογραφίας

- Adrados, Fr. (dir.) 1980– : *Diccionario Griego-Español*, Madrid
- Allan, R. 2004: An inscribed amphora from Deneia, *Report of the Department of Antiquities, Cyprus*, 241–244
- Amandry, M. 1994: Les monnaies, στο *Art antique de Chypre, du Bronze moyen à l'époque byzantine, au Cabinet des Médailles*, Paris, 73–82
- André, J. 1985: *Les noms de plantes dans la Rome antique*, Paris
- Bechtel, F. 1917: *Die historischen Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit*, Halle
- Benz, F.L. 1972: *Personal Names in the Phoenician and Punic Inscriptions: A Catalog, Grammatical Study and Glossary of Elements* (Studia Pohl 8), Rome
- Bonnet, C. & A. Motte (éds), 1999: *Les syncrétismes religieux dans le monde méditerranéen antique*, Actes du Colloque International en l'honneur de Franz Cumont à l'occasion du cinquantième anniversaire de sa mort, Rome, Academia Belgica, 25–27 septembre 1997, Bruxelles
- Bordreuil, P. 1987: Tanit du Liban (nouveaux documents religieux phéniciens III), στον E. Lipiński (ed), *Phoenicia and the East Mediterranean in the First Millennium B.C. Proceedings of the Conference held in Leuven from the 14th to the 16th of November 1985* (Orientalia Lovanensia Analecta 22), 79–85, Leuven
- Bunnens, G. 1979: *L'expansion phénicienne en Méditerranée. Essai d'interprétation fondé sur une analyse des traditions littéraires* (Études de philologie, d'archéologie et d'histoire anciennes 17), Bruxelles–Rome
- Caquot, A. & O. Masson 1968: Deux inscriptions phéniciennes de Chypre, *Syria* 45, 295–321
- Chantraine, P. 1968–1980: *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*, Paris
- Chrysostomides, J. & Ch. Dendrinou (eds) 2006: *Sweet Land...: Lectures on the History and Culture of Cyprus*, Camberley
- CIS: *Corpus Inscriptionum Semiticarum* I. 1881 (αφ. 1–437), II. 1890–1907 (αφ. 438–3251), III. 1916–1962 (αφ. 3252–6688), Paris
- Destrooper-Georgiades, A. 1987: La Phénicie et Chypre à l'époque achéménide : témoignages numismatiques, στον E. Lipiński (ed), *Phoenicia and the East Mediterranean in the First Millennium B.C. Proceedings of the Conference held in Leuven from the 14th to the 16th of November 1985* (Orientalia Lovanensia Analecta 22), 339–355, Leuven
- Destrooper, A. 2011: New light of coinage of Lapethos, *Πρακτικά του Δ' Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου, Λευκωσία 29 Απριλίου–3 Μαΐου 2008*, τόμ. Α' 1, Αρχαίο τμήμα, 409–417, Λευκωσία
- Donner, H. & W. Röllig 1971–1976³: *Kanaanäische und aramäische Inschriften*, I: Texte, II. Kommentar, III. Glossare–Indizes–Tafeln, Wiesbaden
- Dupont-Sommer, A. 1984: βλ. Hadjisavvas, Dupont-Sommer & Lozachmeur 1984

- Egetmeyer, M. 1992: *Wörterbuch zu den Inschriften im kyprischen Syllabar* (Kadmos Supplement III), Berlin–New York
- Février, J. 1968: Βιβλιοκρισία του έργου της E. Masson, *Recherches sur les plus anciens emprunts sémitiques en grec* (*Études et commentaires* 67, Paris 1967), *Syria* 45, 193–194
- Friedrich, J. & W. Röllig 1970: *Phönizisch-punische Grammatik* (*Analecta Orientalia* 46), Roma
- Gjerstad, E. 1979: The Phoenician colonisation and expansion in Cyprus, *Report of the Department of Antiquities, Cyprus*, 230–254
- Greenfield, J.C. 1987: Larnax tēs Lapethou III revisited, στον E. Lipiński (ed), *Phoenicia and the East Mediterranean in the First Millennium B.C. Proceedings of the Conference held in Leuven from the 14th to the 16th of November 1985* (*Orientalia Lovanensia* *Analecta* 22), 391–401, Leuven
- Guzzo Amadasi, M.G. 2007: Notes d’onomastique phénicienne à Kition, *Hommage à Annie Caubet. Actes du colloque international « Chypre et la côte du Levant aux IIe et Ier millénaires », Paris, 14–16 juin 2007* (*Centre d’Études Chypriotes, Cahier* 37), 197–209, Paris
- Guzzo Amadasi, M.G. & V. Karageorghis 1977: *Fouilles de Kition III. Inscriptions phéniciennes*, Nicosia
- Hackett, J.A. 2004: Phoenician and Punic, στον R.D. Woodard (ed), *Cambridge Encyclopedia of the World’s Ancient Languages*, 365–385, Cambridge
- Halff, G. 1966: L’onomastique punique de Carthage. Répertoire et commentaire, *Karthago* 12, 1963–1964, 63–146
- Hall, J. 1997: *Ethnic Identity in Greek Antiquity*, Cambridge
- Harris, Z.S. 1936: *A Grammar of the Phoenician Language* (*American Oriental Series* 8), New Haven
- Hadjisavvas, S. 2007: The Phoenician penetration in Cyprus as documented in the necropolis of Kition, *Centre d’Études Chypriotes, Cahier* 37, 185–195
- Hadjisavvas, S., A. Dupont-Sommer & H. Lozachmeur 1984: Cinq stèles funéraires découvertes sur le site d’Ayios Georghios, à Larnaca-Kition, en 1979, *Report of the Department of Antiquities, Cyprus*, 101–116
- Hermay, A. 1987: Amathonte de Chypre et les Phéniciens, στον E. Lipiński (ed), *Phoenicia and the East Mediterranean in the First Millennium B.C. Proceedings of the Conference held in Leuven from the 14th to the 16th of November 1985* (*Orientalia Lovanensia* *Analecta* 22), 375–388, Leuven
- Honeyman, A.M. 1938: Larnax tēs Lapethou, a third Phoenician inscription, *Le Muséon* 51, 285–298
- Iacovou, M. 2006: “Greeks”, “Phoenicians” and “Eteocyprlots”. Ethnic identities in the Cypriote kingdoms, στο J. Chrysostomides & Ch. Dendrinis (eds), *Sweet Land...: Lectures on the History and Culture of Cyprus*, 27–59, Camberley
- IG II²: *Inscriptiones Graecae: Inscriptiones Atticae Euclidis anno posteriores*, J. Kirchner (ed), Berlin 1931

- IG XI, 4: *Inscriptiones Graecae: Inscriptiones Deli liberae. Decreta, foedera, catalogi, dedicationes, varia*, P. Roussel (ed), Berlin 1914
- Lane, W.R. 1969: The Phoenician dialect of Larnax Lapethou, *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 194, 39–45
- Léon-Dufour, X. (éd) 1980: *Vocabulaire de la théologie biblique*, Paris 1974². Ελληνική μετάφραση υπό τον τίτλο Λεξικὸ βιβλικῆς θεολογίας, Αθήνα
- Fraser, P.M. & E. Matthews 1987: *A Lexicon of Greek Personal Names I. The Aegean Islands, Cyprus, Cyrenaica*, Oxford
- Lipiński, E. (ed) 1987: *Phoenicia and the East Mediterranean in the First Millennium B.C. Proceedings of the Conference held in Leuven from the 14th to the 16th of November 1985 (Orientalia Lovanensia Analecta 22)*, Leuven
- Lipiński, E. 1997: *Semitic Languages. Outlines of a Comparative Grammar (Orientalia Lovanensia Analecta 80)*, Leuven
- Maier, F.G. 1994: Cyprus and Phoenicia, στο D.M. Lewis, J. Boardman, S. Hornblower & M. Ostwald (eds), *The Cambridge Ancient History*² VI. *The Fourth Century BC*, 297–336, Cambridge
- Masson, O. 1968: Kypriaka, *Bulletin de Correspondance hellénique* 92, 375–409
- Masson, O. 1969: Recherches sur les Phéniciens dans le monde hellénistique, *Bulletin de Correspondance hellénique* 93, 679–700
- Masson, O. 1977: Kypriaka X–XII, *Bulletin de Correspondance hellénique* 101, 313–328
- Masson, O. & M. Sznycer 1972: *Recherches sur les Phéniciens à Chypre (Hautes Études Orientales 3)*, Paris
- Mehl, A. 1996: Griechen und Phoiniker im hellenistischen Zypern – ein Nationalitätenproblem?, στο B. Funck† (εκδ): *Hellenismus. Beiträge zur Erforschung von Akkulturation und politischer Ordnung in den Staaten des hellenistischen Zeitalters. Akten des Internationalen Hellenismus-Kolloquiums 9.–14. März 1994 in Berlin*, 377–414, Tübingen
- Michaelides, D. & M. Sznycer 1985: A Phoenician graffito from Tomb 103/84 at Nea Paphos (with Appendix by M. Domurad), *Report of the Department of Antiquities, Cyprus*, 249–256
- Michaelidou-Nicolaou, I. 1976: *Prosopography of Ptolemaic Cyprus (SIMA 44)*, Göteborg
- Michaelidou-Nicolaou, I. 1987: Repercussions of the Phoenician presence in Cyprus, στον E. Lipiński (ed), *Phoenicia and the East Mediterranean in the First Millennium B.C. Proceedings of the Conference held in Leuven from the 14th to the 16th of November 1985 (Orientalia Lovanensia Analecta 22)*, 331–338, Leuven
- Millar, F. 1983: The Phoenician cities: a case-study of Hellenisation, *Proceedings of the Cambridge Philological Society* 209 (N.S. 29), 55–71
- Moscatti, S. 1968: *The World of the Phoenicians*, London: μετάφραση στην αγγλική του έργου *Il mondo dei Fenici (Il Portolano 18)*, Milano
- Nicolaou, K. 1976: *The Historical Topography of Kition (SIMA 43)*, Göteborg
- Osborne M.J. & S.G. Byrne 1996: *The Foreign Residents of Athens. An Annex to the Lexicon of Greek Personal Names: Attica (Studia Hellenistica 33)*, Leuven

- Panayotou, Παναγιώτου, Α. 2005: Προβλήματα γλώσσας και γραφής στην αρχαία Κύπρο, στο Γ. Περαντωνάκης (επιμ. εκδ.): *Ανθη φιλίας. Τιμητικό αφιέρωμα στον Καθηγητή Κωνσταντίνο Μηνά*, 49–63, Αθήνα
- Panayotou, Α. 2006: Languages and scripts in ancient Cyprus, στο J. Chrysostomides & Ch. Dendrinou (eds), *Sweet Land...: Lectures on the History and Culture of Cyprus*, 61–75, Camberley
- Panayotou, Α. 2008: Sclolarisation, «politique linguistique», et organisation politique à Chypre aux époques archaïque, classique et hellénistique, *Cahiers de l'Institut de linguistique de Louvain* 32, 2006 [2008], 119–133
- Parmentier, Α. 1987: Phoenicians in the administration of Ptolemaic Cyprus, στον Ε. Lipiński (ed), *Phoenicia and the East Mediterranean in the First Millennium B.C. Proceedings of the Conference held in Leuven from the 14th to the 16th of November 1985 (Orientalia Lovanensia Analecta 22)*, 403–412, Leuven
- Peckham, J.B. 1968a: *The Development of the Late Phoenician Scripts (Harvard Seminar Series 20)*, Cambridge Mass.
- Peckham, J.B. 1968b: Notes on a fifth-century Phoenician inscription from Kition, Cyprus (CIS 86), *Orientalia* 37, 304–324
- Pogiatzi, Ε. 2003: *Die Grabreliefs auf Zypern von der archaischen bis zur römischen Zeit (Peleus 23)*, Mannheim
- Pouilloux, J. 1976: La rencontre de l'hellénisme et de l'orient à Chypre entre 1200 et 300 av. J.C., στο D.M. Pippidi (éd), *Assimilation et résistance à la culture gréco-romaine dans le monde ancien. Travaux du VIe Congrès International d'études Classiques. Madrid, Septembre 1974*, 233–240, Paris
- Pouilloux, J., P. Roesch & J. Marcillet-Jaubert 1987: *Testimonia Salaminia 2. Corpus épigraphique (Salamine de Chypre XIII)*, Paris
- Puech, É. 1990: Notes sur les inscriptions phéniciennes de Kition et Kato Paphos, *Semitica* 39.2, 99–109
- RÉS: *Répertoire d'Épigraphie Sémitique*: I: 1900–1905 (αφ. 1–500), II: 1907–1914 (αφ. 501–1200), III: 1916–1918 (αφ. 1201–2000), IV: 1919–1920 (αφ. 2001–2623), Paris
- Rey-Coquais, J.-P. 1979: Onomastique et histoire de la Syrie gréco-romaine, στο D.M. Pippidi (éd), *Actes du VIIe Congrès international d'épigraphie grecque et latine, Constantza, 4–15 septembre 1977*, 171–183, Paris
- Ribichini, S. 1999: Rileggendo Filone di Biblo. Questioni di sincretismo nei culti fenici, στο C. Bonnet & Α. Motte (éds), *Les syncrétismes religieux dans le monde méditerranéen antique, Actes du Colloque International en l'honneur de Franz Cumont à l'occasion du cinquantième anniversaire de sa mort, Rome, Academia Belgica, 25–27 septembre 1997*, 149–177, Bruxelles
- Segert, S. 1976: *A Grammar of Phoenician and Punic*, München
- Seibert, J. 1976: Zur Bevölkerungsstruktur Zyperns, *Ancient Society* 7, 1–28
- Sznycer, M. 1971: Étude sur les inscriptions phéniciennes de Kition, Chypre, στο *Rapports sur les conférences, Histoire ancienne de l'Orient, Annuaire de l'École pratique des hautes études (IVe section)*, 1970–1971, 155–160

- Sznycer, M. 1987: Une inscription phénicienne d'Amathonte, στον E. Lipiński (ed), *Phoenicia and the East Mediterranean in the First Millennium B.C. Proceedings of the Conference held in Leuven from the 14th to the 16th of November 1985* (Orientalia Lovanensia Analecta 22), 389–390, Leuven
- Teixidor, J. 1976: The Phoenician inscriptions of the Cesnola Collection, *Metropolitan Museum Journal* 11, 1976 [1977], 55–70
- Teixidor, J. 1983: L'interprétation phénicienne d'Héraclès et d'Apollon, *Revue de l'histoire des religions* 200, 243–255
- Traidé, M. 1991: Quelques définitions de l'hellénisme au IVe s. av. J.-C. et leurs implications politiques, στο S. Said (éd), *Ἑλληνισμός. Quelques jalons pour une histoire de l'identité grecque, Actes du Colloque de Strasbourg, 25–27 octobre 1989*, 71–80, Leiden
- Van Berchem, D. 1967: Sanctuaires d'Hercule-Melquart ; contribution à l'étude de l'expansion phénicienne en Méditerranée, *Syria* 44, 73–109
- Werner, R. 1975: Das Καλὸν ἀκρωτήριον des Polybios, *Chiron* 5, 21–44
- Xella, P. 1999: Le problème du « syncrétisme » au Proche-Orient pré-classique, στο C. Bonnet & A. Motte (éds), *Les syncrétismes religieux dans le monde méditerranéen antique, Actes du Colloque International en l'honneur de Franz Cumont à l'occasion du cinquantième anniversaire de sa mort, Rome, Academia Belgica, 25–27 septembre 1997*, 131–148, Bruxelles
- Yon, M. 1987: Le royaume de Kition. Époque archaïque, στον E. Lipiński (ed), *Phoenicia and the East Mediterranean in the First Millennium B.C. Proceedings of the Conference held in Leuven from the 14th to the 16th of November 1985* (Orientalia Lovanensia Analecta 22), 357–374, Leuven
- Yon, M., M.G. Guzzo Amadasi, Fl. Malbran-Labat, Th. Oziol & M. Sznycer 2004: *Kition dans les texts. Testimonia littéraires et épigraphiques et Corpus des inscriptions* (Kition-Bamboula V), Paris
- Yon, M. & M. Sznycer 1991: Une inscription phénicienne royale de Kition (Chypre), *Comptes rendus de l'Académie des inscriptions et belles-lettres*, 791–823

